

S ezzel az „emléklappal” zárja Schnitzer visszaemlékezését barátágukról. A visszaemlékezést, melyet, idézem „egy püspöknek, egy valóban „jó pásztor” ajánl hű barátságul és kegyelettel”.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Csohány János (1996): A református sajtó a zsidó emancipációért. *Szombat* 1996/1
- Farkas Béla (2006): *Pap Gábor élete*. Szakdogozat. Eszterházy Károly Főiskola. Online-elérhetőség: <http://www.vilonya.eu/vilonya/sites/default/files/file/download/Pap-Gabor-elete.pdf>
- Gantner Brigitta (1999) „A hit: tudás. A berlini rabbiszemináriumról.” In Schweitzer József et. al. (szerk.) *A tanítás az élet kapuja. Tanulmányok az Országos Rabbiképző Intézet fennállásának 120. évfordulója alkalmából*. Budapest: Universitas. 137-145
- Homolka, Walter (2012) *Der moderne Rabbiner: ein Rollenbild im Wandel* Berlin: Hentrich & Hentrich
- Magyar Zsidó Lexikon (1929) Szerk.: Ujvári Péter. Budapest. Online-változat (2006) <http://mek.oszk.hu/04000/04093/html/>
- Miller, Michael L. (2011): *Rabbis and Revolution. The Jews of Moravia in the Age of Emancipation*. Stanford: Stanford University Press
- Schnitzer Ármin (2015 [1904]) *Zsidó kultúrképek - Az életemből*. (fordította és a jegyzeteket írta Riszovannij Mihály) Komárno: Komáromi Zsidó Hitközség
- Schweitzer József (1983): „A hazai református-zsidó dialógus előfutárai. Pap Gábor dunántúli református püspök és Schnitzer Ármin komáromi főrabbi.” *Confessio* VII./1 101-102
- Schweitzer Gábor (2015): „Gondolatok Schnitzer Árminról a „Jüdische Kulturbilder” – Zsidó kultúrképek” című visszaemlékezése kapcsán.” In: Schnitzer Ármin *Zsidó kultúrképek - Az életemből*. Komárno: Komáromi Zsidó Hitközség, 3-14.
- Tasch, Roland (2011): *Samson Raphael Hirsch: jüdische Erfahrungswelten im historischen Kontext*. Berlin: de Gruyter

Fritz Beke Éva:¹

Pap Gábor a Dunántúli Egyházkerület szuperintendense, komáromi lelkész a Pápai Poel Zedek és a Komáromi Gemilut Chaszodim dísztagja
Református és zsidó kapcsolatok a magyar kultúrában

BEVEZETŐ

A 19. század utolsó két évtizedében élt és tevékenykedett a városban Pap Gábor, a Dunántúli egyházkerület szuperintendense, a komáromi református gyülekezet lelkésze, akit a 1891. július 21-én a Pápai Izraelita Hitközség mellett tevékenykedő Poel Zedek – Izraelita Iparosok Gyámolító egylete – és másfél évvel később, 1893. február 26-án a Komáromi Izraelita Hitközség mellett tevékenykedő Gemilut Chaszodim – Jótékony Egylet – dísztagjává választott. Pap Gábor, a Dunántúli egyházkerület püspöke 1878. szeptember. 20-án foglalta el lelkészi állását Komáromban. Az ige hirdetései és ünnepi beszédei tükrén keresztül világítunk rá Komárom művelt, nemes lelkű, emberséges lelkész egyéniségére, majd a korabeli társadalmi eseményekben való részvétele segítségével keressük azokat az okokat, melyek arra indították a fentiekben említett két izraelita egylet vezetését, hogy egy református püspököt dísztaggá válasszanak.

A 19. század második felében történő antiszemita megnyilvánulásokkal kapcsolatos írárok a korabeli Komáromi Lapok hasábjain kívül Pap Gábor hivatalos, lelkészekhez írt levelei között is találhatók.

Az antiszemita megnyilvánulások sem tudták elvenni a lakosság kedvét attól, hogy korábbi szokásukhoz híven, felekezeti megkülönböztetés nélkül vegyenek részt a város társadalmi rendezvényein, mint pl. Jókai szülőházán elhelyezett emléktábla felavatása. Ezen a nagyszabású rendezvényen Pap Gábor szuperintendens és

¹ Mgr. Fritz Beke Éva, PhD a Magyar Tudományos Akadémia külső köztestületének tagja. E-mail: fbevi829@gmail.com.

Dr. Schnitzer Ármin, komáromi rabbi is megható ünnepi beszédet mondott. Pap Gábor és Schnitzer Ármin között a hivatalos kapcsolattartáson kívül több évtizedre nyúló barátság kialakult, melynek néhány jelentősebb mozzanatáról Dr. Schnitzer Ármin a „Die Kulturbilden von meinem Leben” című művében meg is emlékezik. Ezeket a részleteket a tanulmány odaillő fejezeteiben közöljük, több oldalról is megközelítve az adott eseményt.

A vészterhes időkben – antiszemita mozgalom magyarországi elterjedése, a tiszaszlári per nyomán a komáromi komáromiak is kezdetek zúgolódni, az oroszországi zsidóüldözés híre Magyarországra is elérkezett – emberséggel fellépő, másokat is buzdító, ha kellett csilapító magatartásával vívta ki Pap Gábor azt a megtiszteltetést, hogy a pápai Pole Zedek, majd a komáromi Gemilut Chszodim izraelita egyletek dísztaggá választották.

Pap Gábor 1895. november 2-án elhunyt. Halálhíreről a Komáromi Zsidó Hitközség jegyzőkönyvében is található egy bejegyzés, melyben kegyelettel emlékeznek meg a zsidósághoz mindig emberségesen viszonyuló református püspökről.

Pap Gábor szuperintendens két izraelita egylet dísztagja

Református és zsidó kapcsolatok a magyar kultúrában téma kapcsán a komáromiak rögtön Pap Gábor református püspök és dr. Schnitzer Ármin rabbi barátságára gondolnak.

A téma kapcsán a Komáromi Lapok 1891-es év 33-számában található egy rövid tudósítás arról, hogy 1891. július 21-én a Pápai Izraelita Hitközség mellett működő Izraelita Iparos Gyámolító Egylet Pap Gábor református püspököt dísztagjává választotta. [28] Hogy mi okozta ezt a nagy megtiszteltetést, azt csak sejteni lehet. Pap Gábor híres volt a jótékonykodásáról, és lehetséges, hogy az említett pápai jótékony egyletet is támogatta, bár annak talán nagyobb a valószínűsége, hogy az 1891.júniusában megjelent felhívásra – mely az oroszországi zsidóüldözések áldozatainak megsegítésére szólította fel a jóérzésű embereket – volt egyfajta reakció e nemes gesztus.

A komáromi református gyülekezet könyvtárában található az a díszoklevél, melyet Pap Kovách Elemérné adományozott a református egyházközségnek 1947-ben. Bár az idők viharában kicsit megkopott a borítója, de maga az irat megőrizte eredeti szépségét. A kézzel írott díszes betűket olvasva megtudjuk, hogy 1893. február 26-án ünnepelte tevékenységének 25.évfordulóját a Komáromi Izraelita Hitközség mellett tevékenykedő Gemilut Chaszodim – az oklevél szerint: szeretetet gyakorlása - elnevezésű egylet, és e neves jubileum alkalmából rendezett díszközgyűlés fénypontja volt az a mozzanat, amikor Pap Gábor református püspököt egyhangúlag választották dísztaggá. Az oklevél szövege utal az 1882-es majd az 1891-es vészterhes időszakra, amikor Pap Gábor püspök példamutatása –úgy is mint ember, és úgy is, mint lelkész - páratlan volt. [30]

Pap Gábor rövid életrajza

Pap Gábor 1827. szeptember 10-én született a Veszprém-megyei Vilonyán. Apja irányításával odahaza végezte el a gimnázium első öt osztályát, majd tanulmányait Pápán folytatta. Az ott töltött diákévei alatt két ifjúsági lapnak – Koszorú és Vándor – volt a szerkesztője. 1847-ben, jogi tanulmányai befejezése után Bécsben Huszár József báró családjánál vállalt nevelői állást. Az 1848-as bécsi forradalomban is részt vett, és amikor kénytelen volt városból elmenekülni, beállt a honvédek közé. A szabadságharc leverése után Erdélyben fogságba esett, és Temesváron raboskodott, ahonnan betegsége miatt hazaengedték, ahol csendőri felügyelet alatt állott. Teológiai tanulmányait magánúton végezte el, és az addigi üldöztetése az 1851-ben történő kibocsátásával megszűnt. Először Zala-, majd Veszprém - megyében töltött be lelkészi állást. Eközben aktívan bekapcsolódott a protestánsok jogait támadó pátens ellenei mozgalomba (1859), és részt vett a Veszprém-megyei honvédegylet megalapításába is, ahol először jegyzői, majd elnöki tisztséget töltött be. A Veszprémi Református Egyházmegye esperese lett (1868), és 1873-ban a Dunántúli Helvét Hitvallású Egyházkerület főjegyzője, 1874-ben pedig szuperintendense lett. 1874 szeptember 20-án elfoglalta püspöki székét, és 1875-től

1878-ig Ó-Szőnyben töltötte be a lelkészi állást, majd 1878-tól haláláig, 1895-ig Komáromban szolgált. [32]

A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy milyen társadalmi viszonyok uralkodtak Komáromban az 1880-as '90-es években, amikor nem egész 13 000 lakosa volt városnak, és mégis úgy tűnik, hogy a mostaninál sokkal aktívabb társadalmi életet éltek ősünk.

Pap Gábor igehirdetései, ünnepi beszédei

Pap Gábor székfoglaló beszéde

Pap Gábor 1878. szeptember 20-án tartotta meg Komáromban a székfoglaló beszédét, melynek bevezető imájában a hálaadást, Isten bölcsességének dicsőítését követően az isteni gondviselést magasztalta. Nemcsak ő, de életük során a gyülekezet tagjai is megtapasztalhatták, hogy az Úr Isten a halál és élet, a bánat és öröm ura is egyben. Ugyanis a komáromi gyülekezet szeretett lelkészének halálán keresztül a hívek megtapasztalhatták az isteni gondviselést, a halálban rejlő életet, melyet ez alkalommal az új lelkipásztor személye jelentett. Imájában új lelkész - az elhívást először elutasító, majd azt alázattal elfogadó Pap Gábor – olyan bölcs beszédekért Mindenhatótól, mely behatolva a szívek rejtekében, ott értékes termőtalajra találva gazdag lelki gyümölcsöt fog teremni. Könyörgését a következő, a gyülekezetért könyörgő szavakkal zárta: „Terjedjen itt a felvilágosodás, uralkodják a tiszta erkölcs, nemes érzések dobogtassák a szívet, szent célok elérhetéséért működjen az erős akarat. Legyen itt főlemelve folytonosan a közjónak oltára, s ne maradjon az áldozat nélkül soha. Legyen ez a nép a te választott néped, legyen a te dicsőségednek élő temploma most és minden időben. Ámen.”² [5]

² Az idézett címetek és szövegeket a korabeli helyesírás megtartásával közöljük (szerző)

A székfoglaló igehirdetés alapigéje az I. Sám. 2, 35³ igeszakasz volt. [„De támasztok majd magamnak hűséges papot, aki szíve és lelkem szerint cselekszik. Építek neki maradandó házat,...”] [1]

Pap Gábor egy fiataalkori élményére hivatkozva kezdte az igehirdetését. A magasztos célért vívott harc leverését követő hányattatásban elfordultak tőle azok az emberek, akik a sikerek között barátoknak mondták magukat. Ebben a bánattal, gondokkal és kétségekkel teli időszakban egyedül csakis a Mindenható nyújtott vigaszt számára, és ő ekkor tapasztalta meg igazán, hogy milyen az igazi isteni gondviselés és szeretet. Élete nagy jelentőségű pillanatában, amikor Komáromban elfoglalta lelkészi állását, az Istenbe vetett bizalmáról következőképpen tett tanúvallomást: „Amikor kezemben a szellemvilág hatalmas fegyverével, az Evangéliummal szívemben a jézusi szeretet áldón átható melegével, lelkemben a közjóért küzdelemre kész akaratnak férfias tettejével először szólok dicsőséged szent helyéből e néphez, kit vezérletemre bízott isteni bölcseséged.” [5] Ezt követően elmondta, hogy új hivatalát milyen kétségekkel teli szívvel kezdi meg, és teljes mértékben megérti az ugyanilyen kétségekkel vívódó gyülekezetet is. A jövőt mindnyájuk előtt fátyol borítja. A lelkészben kétségek vannak, hogy helyt tud-e majd állni, meg tud-e felelni az elvárásoknak, és a célok elérésében majd támogatja-e őt a gyülekezet? A gondok között, a megoldásra váró feladatokkal nem hagyják-e magára, az a szeretet, mellyel meghívták lelkésznek, megmarad-e, és kiállja-e az idő próbáját, az akkori sok szép ígéret nem válik-e üres szavakká, amikor majd a jó ügyért harcba kell szállni, vele tart-e a gyülekezet? Pap Gábor, mint a gyülekezet új lelkésze átérzte a gyülekezet kétségeit, a hívek bizonytalanságát, mert nem tudhatták, hogy az elkövetkező időszakban milyen változások lesznek vallás-erkölcsi téren és a gyülekezet legfontosabb ügyeiben. Majd felhívta a hívek figyelmét az egészséges aggodalmaskodás jótékony, figyelmeztető hatásaira is, és a túlzott aggodásnak romboló hatásának veszé-

³ A tanulmányban előforduló igeszakaszokat a *Biblia, Istennek az Ószövetségben és az Újszövetségben adott kijelentése*, Budapest: Kálvin Kiadó, 2014. 1022 és 1351 p. ISBN 978 963 558 244 0, kiadványból alkalmazzuk. (szerző)

lyeire. Egyúttal kihangsúlyozta az Istenbe vetett hit fontosságát mindkét fél - a lelkész személye és a gyülekezet - számára. Ő az egyéni akaratát alárendelte az isteni akaratnak - mert az ó-szónyi gyülekezet nagyon ragaszkodott hozzá, és ő sem akarta elhagyni kedves gyülekezetét - és azt tanácsolta a gyülekezetnek, hogy ők is tegyék ugyanezt, mert ha Isten akarata szerint fognak élni, akkor lelki fülekkel meghallják majd az igehirdetés alapigéjeként szolgáló verset. A továbbiakban Pap Gábor az ige két fő gondolatának - ki a jó pap és mi az ő állandó háza - magyarázatával folytatta ünnepi beszédét.

A jó pap annak akarata szerint cselekszik, aki őt elhívta, de úgy, hogy szolgálata mindig az embereknek javára váljék. Sajnos a világban egyre többször történt meg, hogy az egyháziak is, és a világiak is magukhoz akarták ragadni a hatalmat oly módon, hogy mindegyik a másik fölött akart uralkodni. Ez a törekvés helytelen lenne, mert csak állandó harcot eredményezne, míg a békés egymás mellett élést, a cél eléréséért való párhuzamos törekvés a mindenki számára eredményező út. Az lenne helyes megoldás, ha úgy a gyülekezet, mint a világi vezetés is szem előtt tartaná a világtörténelem eme példáját. A jó pap folyamatosan műveli magát, az előrehaladó tudománnyal karöltve halad előre, és a már megszerzett szellemi kincseit újabbakkal gyarapítja úgy, hogy ezen új ismeretek segítségével világosíthassa az emberi értelmet, eloszlathassa a lelki sötétséget, gazdagíthassa hívei lelkét. A jó pap „nemesíti az emberi szíveket, jobbítja az akaratot, szilárd alapot vet a tiszta erkölcsiségnek s saját életében, mint tükörben az erkölcsnek vonzó, hódító szépségét, - ha nemcsak mutatja hallgatóinak azt az utat, melyen járniuk kell, hanem ezen az úton maga jár előttük, mint lelkiismeretes vezér”

[5] Csak az a vezér, lelki vezető győzedelmeskedhet, aki nem azt kiáltja „Előre” és ő maga hátra marad, hanem „Utánam” vezényszóval vezeti híveit a jó ügyért vívandó harcba. A jó pap őrzi az igazi vallásosságot, mely „...a szív nemes érzéseiben, a léleknek jóra irányított erős akaratában, közhasznú, jó és nemes tettekben dicsőül meg.” [5]. A jó pap törekszik a helyes istentisztelet megismertetésére, hirdelve, hogy Isten egy., mindenható, szent, igazságos, irgalmas és könyörülő. A jó pap hirdeti, hogy Isten lélek és tökéletes, akit lélekben és

igazságban kell imádni (Jn. 4, 23-24) , és a hívek legyenek tökéletesek, miképp a Mennyei Atya is tökéletes (Mt. 5, 48). A jó pap az Úr Jézus isteni mivoltában mutatja be, és híveit Jézus követésére buzdítja. A jó pap rámutat a Szentlélek megelevenítő, életet adó munkásságára, mely jótékonyan mutatkozik meg a történelemben, a jótékony, emberbaráti és közhasznú intézmények megalakulásában. A jó pap folyamatosan hirdeti Jézus Krisztust, az Ő bölcsességét, a Benne megmutatkozó isteni kegyelmet. A jó pap híveinek példát mutatva állandóan küzd az igazságért, és „bátran férfiasan kimondja az igazságot, s az emberiség szent jogainak - igazainak védelmében alámennydörgi az Úrnak ítéletét azokra, kik vakmerően tapodják az elidegeníthetetlen emberi jogokat. A hatalom villámai által megfélemlített, a nagyoknak kegymosolya által megszedített, az alant állók hozsánna-kiáltásai által tévútra vezetett nem engedi magát soha és semmi körülmények között. Inkább meghal, sem mint hűtlen legyen az igazsághoz, melynek vezérszerepvitelre hivatott bajnokául esküdt fel, s melyet hallgatóival meg kell ismertetnie, hogy elvezérelhesse, azokaz a szabadságra.” [5] . A jó pap a közjót is szem előtt tartja, adakozás terén maga szolgál jó példával. „Áldozatkészre lelkesíti hallgatóit az egyház, az iskola a haza s a közhasznú intézetek érdekében, buzdítja a vezérlete alatt állókat a nyomor enyhítésére, a szenvedők könyűinek letörlésére, az önhibájok nélkül súlytottaknak fölemelésére. S az áldozathozatalban önmaga jár elő jó példával, jól tudván azt, hogy semmi sem hat buzdítóbban, föllelkesítőbben, mint a nemes példaadás.” [5] A jó pap felkeresi a szenvedőket, nélkülözőket, lelkesíti a nehéz lelki terhek hordozóit, lecsendesíti a hozzá forduló megtérteket, akik a múlt hibái miatt emésztik önmagukat. A felsoroltaknak eleget tevő pap akart lenni Pap Gábor, aki az igazság mellett kiállva az álnokságot üldözi, a gyengét, beteget, haladoklót bátorítja, vigasztalja, üldözi a bűnt és a közjó oltárát magasra emelve, buzdítva mindenkit a szegények, elesettek gyámolítására.

Ha ő, mint a gyülekezet új lelkésze mindezeket meg tudja tartani, a Mindenható csakis abban az esetben épít neki maradandó házat. Ez a maradandó ház pedig nem más, mint a gyülekezet, a Szentírás szerint lelki ház (1 Pt. 2,5), melyen az Örökkévaló dicsősége sugárzik. A

lelki erőnek a kösziklájára élő hitből épült fel, és örök biztonságot ad. Amennyibe a hívek vallásosak lesznek, szeretni fogják hazájukat, egyházukat, a közművelődési és jótékonyági intézményeket is támogatják, akkor megfelelő élő köveket fognak alkotni, melyből megépülhet az említett maradandó ház. Ügyelni kell arra, hogy közöny és belviszály nem tudja meggyengíteni az egyházat.

A vallás az eget és földet összekötő kapocs, melynek szükségességét az emberi lélek már a műveltség legalsó fokán is érezte, és az isteni lélekhez vágyott. „Ez az oka, hogy előttem minden vallás tiszteletreméltó, mert tökéletlen alakjában is megfelelt hivatásának, kielégítette azon kornak lelki szükségleteit, s arról tesz bizonyosságot, hogy az emberiség élénk vágyat érzett az Istenhez való közeledésre, s ezt a vágyat műveltségének megfelelően ki is elégítette. Minden vallásos eszme önmagában, saját lényegében hordja örökkévalóságát....” [5]. A vallások közül magasan kiemelkedik a keresztyénség, mely „isteni alapítójától az emberi rendeletetésnek szavát és kulcsát nyerte, mely istenről s tökélyeiről a leghelyesebb fogalmat alkotván, végtelenül fölötte áll minden egyéb vallásnak.” [5] A hitetlenek gúnyt űznek minden szent dologból, és a vészterhes időkben nincs mibe kapaszkodniuk, nincs kihez menekülniük, haláluk előtt pedig az örökkévalóság vagy az örök enyészet gondolata egyformán kétségbeejtő volt számukra.

A vallásos ember nem lehet erkölcstelen, a Szentírás köti össze a vallást az erkölccsel. Az erkölcstelen életet élő ember csak képmutató módon játssza meg hitét, de valójában már kiveszett belőle a vallásosság szikrája. Az igazi vallás az emberi jócselekedetekben tükröződik vissza. A hívő ember erkölcsi kódexének főbb pontjai közé tartozik az egyenes, nem trágár beszéd, más birtokának, becsületének tiszteletben tartása.

A vallásos emberek szeressék egymást az Istenhez felemelő tiszta, önfeláldozó, Jézus tanítása szerinti szeretettel (Mt. 22,37 – 39) úgy, mint ahogy Jézus is szeretete a tanítványait (Jn. 13, 34-35). Az önzetlen keresztyén szeretet az emberi szívben található, és nem szavakban, hanem tettekben nyilvánul meg. Az ellenség szeretete abban nyilvánul meg legelőször, hogy a megsértett ember békejobbot nyújt annak, aki őt megbántotta. A vallásos ember legyen lélekben is erős,

mert ez ember valódi nagyságának mérlege, ez az a pont, melybe vesztély esetén bele lehet kapaszkodni. A lelki erő Jézusban dicsőült meg, de az ember csak vágyakozhat arra, hogy meg tudja őt közelíteni. Bár követői számára kijelölte az utat, mégsem könnyű a rajta való haladás. Ám aki birtokolja a lelki erőt, azt a szenvedések nem rettentik vissza Jézus követésétől. A tudatlan emberből hiányzik a lelkierő. A lelki erő birtoklásához elengedhetetlen a lélek kiképzése, az ismeretek megszerzése pedig a tudomány fejlődésével lépést tartva lehetséges, a felvilágosodásra törekedve. A felvilágosodáson keresztül érhető el az igazság, azon keresztül pedig a szabadság. „Izrael is azért vesztette el előbb szabadságát s önállóságát, majd később állami lételet is, mert nem ismerte meg az igazságot mely által szabaddá s a szabadság birtokában naggyá és hatalmassá lehetett volna. Ha szabadok akartok lenni, törekedjete a felvilágosodásra, lelkierő fejlesztésére, az igazság ismeretére.” [5]

Akinek a lelke erős, abban általában nemes szív lakik, és az ilyen ember áldozathozatalra is készen áll. A hívő is legyen áldozathozatalra kész, elsősorban a közjóért kellene áldozatot hozni, nem sajnálva rá időt, erőt, vagyont, életet. Nagyon fontos a haza, a nemzet, az egyház és az iskolák szeretete. Ez utóbbi azért fontos, mert itt fejlődik az új nemzedék lelki ereje. A haza elvesztésével tulajdonképpen minden elveszne, ezért meg kell őrizni, óvni a hazát.

Az ünnepi beszéd végén Pap Gábor a Mindenható áldását kérte a Komárom városára, a gyülekezetre, a földművesre, iparosra egyaránt.

Az utóimában az új lelkész és a gyülekezet lelki erejének növekedéséért, a Mindenható áldásáért könyörgött. Ezt követően hangzott el az uralkodóház, nemzet, haza, város és előjáróság megáldásáért való könyörgés, melyet a gyülekezet megáldásának kérése zárt le.

Érdem-koszorú néhai főtitkarságának és nagyságos Nagy Mihály királyi tanácsos, Dunántúli Egyházkerület szuperintendens közhasznú életének érdemvirágaiból

1878. október 20-án a komáromi református templomban elhangzott ünnepi prédikációban néhai Nagy Mihály (1788. dec. 14 – 1878. március 19. Komáromi) királyi tanácsos, Dunántúli Egyházkerület szuperintendensének érdemeit méltatta Pap Gábor. Nagy Mihály életpályájának rövid ismertetőjének mottója a Jel. 2, 10. alapige volt.

Nagy Mihály emberi, lelkesi és egyház-vezetői munkássága terén elért érdemeit gyűjtötte össze Pap Gábor. Igaz ember lévén hűen szolgált Istent, hazáját és családját.

Idejét, erejét, vagyonát nem kímélve munkálkodott az egyházi ügyek előmozdításán. 63 éven át szolgált mint protestáns lelkész, és mint valódi lelki vezető, az Úr Isten akaratát tartotta szem előtt, és nem az emberek tetszését kereste. Mint a protestáns egyház kormányzója, honfitársai érdekeit védelmezve az emberi jogokért mindig bátran állt ki. Az egyházban eltöltött szolgálatának ötvenedik évfordulója alkalmából 1865. szeptember 6-án elnyerte a királyi tanácsos címet. [3]

Nagy Mihály az ígét hirdette alkalmas és alkalmatlan időben – néha még a háztetőkről is – nem törődve a vértanúság fenyegető veszélyével. A vészterhes időkben is megőrizte szabadságát, lelki függetlenségét. Nagy tudású, kitűnő szónok volt, aki híveit nagy lelki magasságokba tudta emelni. Egyházi vezetőként sem okozott csalódást. Az 1845-48-ig vezethette békében az egyházat. Az 1848-as szabadságharc leverése után csak a protestáns autonómia maradt sértetlenül, de a hatalom ezt is le akarta rombolni. A világ elemeit kizárva a tárgyalóteremből, könnyű sikerben reménykedtek, de hamarosan csalódniuk kellett. A protestáns papok a lélek fegyvereivel harcoltak, elutasítva az előnyöket, melyek az átállással jártak volna. Az 1859-ben kiadott pátens (nyílt parancs) [3] erős támadás volt a protestánsok ellen. A hatalom a behódolónak jutalmat, az ellenszegülőnek büntetést – börtönt, esetleges halálbüntetést – ígért. Az ellenállók közé tartozott Nagy Mihály szuperintendens is, aki bár jól tudta, hogy a ha-

talom haragját fordítja maga ellen, mégsem küldte szét egyházkerületében a pátent. Rendíthetetlenül állt a történelem viharában, tudva, hogy a hatalom a testet megtörheti, de a lelket nem. Az ellenállás végül is meghozta gyümölcsét, ugyanis a Nagy Mihályhoz hasonló, nagy lelki erővel rendelkező egyházi vezetők magatartása – a pátens visszautasításával történő példamutatása – visszavonulásra készítette az abszolutizmus támadó erőit. „A 3 millió fő számoló magyar protestáns egyház győzött a szellem fegyverével, megvédelmezte megtámadott jogait s e példa által buzdítva megkezdte a szellemi harcot elkobzott jogainak visszaszerzéséért. És e harcot is süker koronázta. (...) Az elkobzott jogok újra kivívtak. (...) Az a szellemi erő – mely e nagy átalakulást előidézte – a protestantizmusból áradott ki. Mint már oly sokszor, úgy most is nevezetes tényezője volt a protestantizmus a magyar alkotmányos élet visszavívásának. (...) *A protestáns papság hivatásából folyó szent kötelességet teljesít, ha bárholonnan jöhető támadások ellen önfeláldozásra is készen védelmezi ezen erődöt, hogy jöhető nehéz időkben legyen – mint volt már oly sokszor – mentsvára a nemzet alkotmányos életének is.*” [3]

Mint családfő, mindig arra törekedett, hogy „családját szellemi és anyagi erőbe fölemelhesse” [3]

Az ünnepi beszéd záró részében Pap Gábor tovább méltatta Nagy Mihály érdemeit, megemlékezve nemes emberi jellemvonásairól: „Saját erejével felküzdötte magát a valódi nagyok közé. Igen, felküzdötte, mert nagynak nem születik senki, de nagygyá lehet mindenki, ha van benne lélek és akaraterő.” [3]

Nagy Mihály nem hódolt be a világi hatalom által ígért jutalmaknak, csak egy akarat, az Isten akaratát volt számára mérvadó, csak ezen akarat előtt „hajolt meg, mert mint nagy mesterének, úgy neki is az volt az eledele, hogy mennyei atyjának akaratát cselekedje.”

Az ünnepi beszéd végén a záró imában Pap Gábor a gyászolók fájdalmának enyhítéséért könyörgött a Mindenhatóhoz, aki élet és halál ura. Ezt követően az egyház számára kért az elhunyt vezetőhöz hasonló nemes-lelkű nagy tudású férfiút, majd Isten áldását kérte az egyházra, nemzetre, világi vezetőkre és a komáromi gyülekezetre majd magára a városra is, a következő szavakkal: „Áldd meg Rév-Ko-

márom városát, ennek minden rendü, rangu, felekezetü lakosait. A testvérfelekezetek közti szép egyetértésnek gyémánt kapcsai ne lazuljanak itt soha, hanem inkább váljanak összetartóbbakká az időnek folyamán.” [3]

Pap Gábor leveleiből

Pap Gábor hivatalába lépése utáni néhány hónappal – 1879. január 20-án kelt levelében nehezményezte, hogy a perőcsényi egyház helytelenül, megkerülve az egyházi vezetést, önálló akcióban kezdve kérvényt írt a kultuszminiszterhez. Amint a levélből kiderül ez volt az első ilyen próbálkozás, ezért Pap Gábor, mint püspök még nem terjeszti az ügyet az egyházi tanács elé, de a református autonómiát féltve nyomatékosan figyelmeztette a levél íróját, hogy ilyen eset a jövőben nem forduljon elő. A kérvény elküldésének helyes módja az lett volna, ha kérvényét a perőcsényi lelkész az illetékes egyházmegyei esperes ajánlásával elküldte volna a püspöki hivatalba, és onnét továbbították volna a kultuszminiszterhez. [8]

Pap Gábor 1879. január 20-án az újraindult Magyar Protestáns Iskolai és Egyházi Figyelő című lap bemutató példányát mellékelve az a felhívással intézett körlevelet lelkésztársaihoz, hogy mindegyikük rendelje meg ezt a heti/havi folyóiratot. Az ügy fontosságát hangsúlyozván értesíti a lelkészeket, hogy a klérus századokra kihatóan munkálkodik a protestánsok ellen, és minden lelkész hozzon egy kis anyagi áldozatot a protestantizmus ügyéért. Ha lelkési fizetése nem engedné meg az újság előfizetését, abban az esetben a gyülekezeti könyvtár részére rendeljenek belőle egy példányt. A Debrecenben megszűnt Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező című havi-lapot Czelder Márton szerkesztésében Nagy-Bányán újra kiadják Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelő címen. [8]

Hiterősítési ima és beszéd

1879-ben a konfirmandusokhoz mondott hiterősítési ünnepi beszédben a köszöntés után Pap Gábor a jelenlévő gyermekhez szólt, hangsúlyozva, hogy földi életük egyik legszebb, legnevezetesebb napja az, amikor a Mindenható és a gyülekezet színe előtt vallást tesznek hitükről, majd az Úr asztalához járulnak, hogy ott úrvacsorában részesüljenek. A szülők és keresztszülők teljesítették a keresztelő alkalmával tett fogadalmukat, mi szerint úgy nevelik a gyermekeket, hogy hitükről önmaguk is vallást tegyenek a gyülekezet és Isten színe előtt. Ez az ünnepélyes alaklom érkezett el úgy a gyermekek, mint családjaik és a gyülekezet életében. A kikérdezés egy hiterősítési ének után következett. A jelen lévő gyermekek értelmes feleleteikkel bizonyosságot tettek hitükről, és ezzel kezdődően a keresztyén egyház hívó tagjaivá váltak.

A megerősítést még hat kérdés – felelet, kölcsönös kézfogás, és hűségeskút letétele előzte meg. A hiterősítési ünnepi beszédjében Pap Gábor vallásosságra, erkölcsös életvitelre és az egyház iránti hűségre hívta fel a gyülekezet tagjainak figyelmét.

A vallás védi az embert földi életében: irányítja, erőt ad a kísértés elleni harcban, vigasztal a szenvedésben, bánatban, a világ támadásai ellen felvértez, és Jézusra mutatva bátorít. A végóra közeledtével szintén a vallás lesz az, mely bátorít, a síron túlmutat egy szebb tökéletebb haza ígéretével.

Az erkölcsös életvitel fontosságáról szóló részben Pap Gábor a tiszta szívre és a tiszta lelkiismeret fontosságára mutatott rá, ugyanis ezek segítenek a kísértő elleni harcban, a világi hatalom ígéreteinek elvetésében, Jézus szavaira emlékezve: „Távozz el tőlem Sátán, mert meg van írva: Az Urat a te Istenedet imádd és csak neki szolgálj.” (Mt. 4, 10) Ezt a szakaszt egy ígérettel fejezte be Pap Gábor. Amennyiben a hívek kitartanak az erkölcsös életvitel mellett, akkor életük utolsó órájában meghallhatják a bátorító mennyei szózatot: „Jól van jó és hű szolgám, a kevésen hű voltál, sokat bízok rád ezután, jöjj és osztozz Urad örömeiben.” (Mt. 25, 21)

A hiterősítési ünnepi beszéd harmadik részében az egyház iránti hűségről szolt Pap Gábor, mint a keresztyén ember harmadik fő erényéről. A református keresztyén egyház „az őseredeti tisztaságban tartotta fenn azon idvezítő keresztyén vallást, melylyel az isteni kegyelem és jóság Jézus által ajándékozta meg az emberiséget.” [4] Pap Gábor az újonnan felvett egyháztagekat komoly lelki útravalóval látta el, amikor a keresztyén vallás által „az igazság ösvényén, a felvilágosodásnak égi fénye által vezéreltetvén, szeressétek azt ami jó, harcoljatok azért, ami szép, igaz és nemes, s bártan, erélyesen védelmezzétek bárhonnan jöhető támadtatás ellen az igazságot, felvilágosodást, emberi jogokat, szabadságot és méltóságot, hogy így megőrizvén magatokon az isteni képet, elnyerhessétek az örök boldogságon az idvesség koronáját.” [4] A továbbiakban a református vallás iránti hűsége hívta fel Pap Gábor a fiatalok figyelmét, mivel éppen abban a korban (19. század ’70-es évei vége) többen is elhagyták őseik vallását. Az egyházhoz való hűség a hitben gyengék erősítésében bátorításban is megmutatkozik.

A hiterősítési ünnepi igehirdetés azzal az intéssel folytatódott, hogy a fiatalok zárják szívébe az ünnepnapot, az ünnepi pillanatot, és egész életükben emlékezzenek az Isten színe előtt letett fogadalomra, és egyebek mellett arra is, hogy hitüket ne csak szavakban hirdessék, hanem azt elsősorban cselekedeteik tükrözzék. Ha ily módon hűek maradnak vallásukhoz, akkor a vallás ereje meg fog dicsőülni bennük és általuk, továbbá a tiszta erkölcs oly mértékben fog ragyogni az életükben, hogy azt mások is meglátván az Atyát fogják dicsőíteni. Az egyház iránti hűséget az Úr Isten bőséges áldásában részesülnek, szívében, lelkükben békesség fog lakozni és „az élet koronája, s üdv vár reátok túl a síron.” [4]

Pap Gábor a záró ima előtt még a szülőket kérte, hogy a világ által sok oldalról ostromlott fiatalokat támogassák mindenben, különösképpen a gonosz elleni harcban, mutassanak példát saját erkölcsös, nemes, egyházhoz hű életvitelükkel, hogy a fiatalok úgy az egyháznak, mint a nemzetnek és hazának hasznos tagjaivá válhassanak.

A záró imában az isteni kegyelmet és atyai gondviselést kért Pap Gábor a hitükben megerősített fiatalokra, hogy meg legyenek óvva a

testi és lelki csapásoktól, jó szándékaikban pedig atyai támogatásban legyen részük. A felnőttek részére bölcsességért, a gyermekek számára példaadó útmutatásért könyörgött Pap Gábor. [4]

Lelkész-szentelési ünnepi beszéd

1880-ban megjelent, lelkész-szentelési ünnepélyen mondott beszédjében rövid fohászt követően Pap Gábor a protestáns lelkészre váró feladatokat mutatta be az egybegyűlteknél, a tudós egyházi férfiaknak, és a gyülekezetnek. [6] Az igazmondás, igazság, hit, lelki erő lesznek jó lelkész fegyverei, melyekkel felvértezve bátran beállhatnak a közjóért vívandó harcba. Mivel a leendő lelkészek sikeresen letették a szigorlatokat, bizonyították alkalmasságukat, hogy lelkészként a szellem fegyverével, az ige hatalmával és a felvilágosodás eszméivel virágoztassák továbbra is Jézus Krisztus egyházát. A lelki fény és a felvilágosodás égő fáklyája jár a gyülekezetek előtt és terjeszti az igazság ismeretével a szabadságot, szilárdan alapozza meg az erkölcsös életvitelt. Fontos, hogy az igehirdetésből minden egyes hallgató érezze, hogy ő maga is Isten képmása. A lelkész ügyel a népiskolákra, a fiatalok alap-, és felsőfokú nevelőintézeteire egyaránt. Tanít, ahol tanulni vágyók vannak, és ahol kell, ott védelmez, bátorít és buzdít. A protestáns lelkész életének, munkájának árnyoldalai is vannak. Az egyházhoz való hűségével egyenes arányban nő a lelkész személye elleni támadás nagysága, mivel a világi hatalom nem mindig tudja elviselni a lelkész hivatástudatát. Mint azt az ősök hősiessége is bizonyítja, a hivatásának élő lelkészek közül sokan estek áldozatul a világi hatalom támadásainak. Ha szükséges, akkor szegénységben, ínségben, nyomorban küzd mások lelkieken történő gazdagításáért, ezáltal kiteve magát a világ gúnyolódásának, megvetésének. Minél elszántabban küzd a közjóért, minél szélesebb körben végzi jótékony tevékenységét, a nép nevelését, annál jobban fogják személyét támadni, sőt a világi hatalom majd a híveket is ellene akarja fordítani. Ám a világi hatalom elleni harcra a lelkészt felkészíti az Atya Istenbe vetett hit, a lélek ereje, a tiszta erkölcsiség. A lelkész élete szüntelen harc, és Jézus legyen minden lelkész példaképe, aki vállára vette keresztségét, és

akit a világi hatalom nem tört meg. A lelkeszi hivatás bemutatása után Pap Gábor a kibocsátásra váró lelkeszekért könyörgött, megköszönve az Atya oltalmát és kérve a lelkeszekre, és gyülekezetekre az isteni bátorítását, védelmezését és kérte az Úr Istent, hogy a jövőben Ő vezesse a lelkeszek és gyülekezeteik lépteit a számukra kijelölt úton. A záró ima előtt egy, negyven pontban összefoglalt tanítást, egyfajta lelki úttravalót olvasott fel a lelkeszeknek, melyben nyomatékosan kihangsúlyozta az ünnepi íghirdetésben elhangzott intelmeket. [6]

A fentiekben kronológiai sorrendben ismertettünk néhány, Pap Gábor által összeállított és elmondott ünnepi íghirdetést, melyeken keresztül közelebb kerülhettünk a 19. század protestáns gondolkodáshoz, értesülhettünk a gyülekezetet és lelkeszt egyaránt foglalkoztató kérdésekről, esetleges kétségekről. Azt is megtudhattuk az ünnepi íghirdetésekből, hogy Pap Gábor elsősorban az Isten, az egyház és a nemzethez való hűséget, az erkölcsös életvitelt, a más felekezetűek iránti emberséges együttérzést tartotta fontosnak.

Levelei egy nagy műveltségű, jól tájékozott, szigorú és igazságos, jóindulatú egyházi vezetőre utalnak.

A következő fejezetben a 19. század egyhangúnak éppen nem mondható eseményeiből válogatunk, melyek jól ábrázolják az akkori társadalmi problémákat, valamint a közvélemény befolyásolhatóságát.

Az újraéledő antiszemitizmus

Az antiszemita mozgalomról

Istóczy Győző 12 röpirata, a Jövőnk című hetilap 1880. októberében, kétévnyi hallgatás után kelt életre, mivel ekkor sajnálatos módon már Magyarországon is visszhangra talált, az 1878-79-ben Németországból induló, és Oroszországon kívül Észak-Amerikát, majd Angliát is érintő nyugat-európai antiszemita mozgalmak terjedésének köszönhetően. Istóczy szerint a zsidóság irányítása alatt lévő lapok százai irányították és formálták a közvéleményt, mely szépen, csen-

desen elhallgatott, majd ellenük fordult, mert az emberek felismerték a zsidóság hatalmi vágyait, melyet meg szeretnének akadályozni. [31]

Az Istóczy –féle kezdeményezés nem maradt megfelelő visszhangok nélkül. A Komáromi Lapok, Levél a szerkesztőhöz című rovatban, 1880. dec. 4., 1. évf. 23. számában, a magát Anti-antiszemitának nevező szerző az Istóczy 12 röpirat-ára reagált. Az 1880-as év utolsó hónapjait akár Istóczy-évadnak is lehetne nevezni, ugyanis oly hatalmas port vert fel az általa elindított antiszemitizmus, hogy mindenki csak arról beszélt. A vitatkozók két táborra szakadtak, az egyik fél csak a kereszténység világuralomra törekvő kizsákmányolóját látta a zsidóságban, míg a másik fél csak fondorlatos, csavaros eszű igyekvő embereknek tekintette őket. Ám az események addig fajultak, hogy az emberek kénytelenek voltak színt vallani, mely nem kis kockázatot hordozott magában, ugyanis a zsidóság érdekeit védő újságírók könnyen „zsidó-bérenc”-nek, „megvesztegetett zszurnalisztának” titulálták. Márpedig a cikk írója, saját elmondása szerint, azzal a szándékkal ragadott tollat, hogy kifejtse azon nézetét, mely szerint az antiszemitizmust az egyes területeken élő zsidóság elfogulatlan bírálatával lehetne megállítani. Majd elmondja, hogy az Istóczy által leírt rémségek Komáromban és környékén nem tapasztalhatók. Az itt élő zsidóság épp olyan jó és rossz emberi tulajdonsággal rendelkezik, mint bármely más polgár. Az igaz, hogy körükben vállalkozó-szellemű, gyakorlatias és életrevaló törekvések tapasztalhatók, de miért számít bűnnek ez az emberi tulajdonság, míg a keresztény ember esetében pozitív elbírálásban részesülne. A cikk írója elismeri, hogy néhány izraelita bizony tekintélyes vagyona tett szert az uzsorából, viszont arra is felhívja az olvasó figyelmét, hogy néhány ember gonoszságát nem szabad általánosítani egy egész népre. Bár az „Anti-antiszemita” a germanizmushoz való túlzott ragaszkodásért elmarasztalja ugyan a zsidóságot, de azt is hozzáteszi, hogy ez tulajdonképpen az egyenjogúsításukat megelőző társadalmi rendszerbe nyúlik vissza, és egyáltalán nem ad okot arra, hogy a zsidóságot, mint nemzetet gyűlöljék. Ez irányban pedig ismét csak javuló tendencia mutatható ki, ugyanis a komáromi magyar nyelvű községi iskolának köszönhetően sok izraelita szülő gyermeke beszél magyarul, sőt

ritkán, de előfordul, hogy a német-ajkú izraelita szülőknek csak magyarul beszélő gyermekei vannak. A cikket azzal zárja írója, hogy meggyőződése szerint néhány évtized elmúltával már a germanizáció vádja sem hozható fel a komáromi zsidóság ellen. [10]

A Komáromi Lapok 1880. dec.18-i számában Nagyvasvári – aki saját elmondása szerint 15 évvel azelőtt nagy pártolója volt a zsidóságnak – fűzi megjegyzéseit az antiszemita mozgalomhoz. A cikkében azt taglalja, hogy lassan 13 év telt el a zsidóság egyenjogúsítása óta, és sajnos ez alatt az idő alatt bizony nem sok mindent tudnak felmutatni. Az 1880-as év végére Magyarország minden polgára egyforma jogokkal bír, így már nincs szabad és elnyomott népréteg, tehát helytelen azt emlegetni, hogy az elnyomás miatt nem tudtak még semmi jelentősebb haladást elérni, és még mindig dédelgetésre szorulnak, sajnálatják magukat. Nagyvasvári nem bocsátkozott elemzésbe, hogy milyen arányban oszlanak meg izraelita és magyar uzsorások, akik kihasználva a nép hiszékenységét, bizalmát, jócskán meggazdagodtak, csak azt próbálta megértetni, hogy az ily módon sok esetben teljes vagyonától megfosztott, elkeseredett ember könnyen csatlakozik olyan szószólókhoz, akik a zsidóságot támadják. Azt azonban nyíltan elítéli, hogy helytelen mindenkit egyforma mércével mérni, mert bizony nagyon sok esetben az ártatlanok is szenvednek a bűnösök által elkövetett tettek miatt. A vagyonszerzés, a meglévő javak gyarapítása emberi tulajdonság, mely hajlamos a gyengébbek kihasználására. A zsidóságnak pedig azt javasolja, hogy soraik közül saját módszerekkel igyekezzenek kiirtani az ilyen élősködőket, ezáltal bizonyítva, hogy méltó tagjai a magyar társadalomnak, ne pedig ellenröpiratokat gyártsanak, melyek csak még jobban szítják az elmergesedett kedélyeket. A hitközségek becsületes, fedhetetlen előljárókat válasszanak, akiknek tekintélye lesz a környezetükben élő, nem izraelita lakosság körében is. A zsidóság ne csak a magyar lakosságtól várja el, hogy ledöljön a két nép között húzódó több évszázados fal, hanem maga is tegyen valamit e fal ledöntéséért, és igyekezzen magyar hazafivá válni. „mert csupán követelni, de semmit se akarni adni, az osztó igazsággal sem egyező.” [11] Tegyük oly mértékben, ahogyan sürgették a vallások egyenjogúságának elisme-

rését is. A cikk végén Nagyvasvári azzal felhívással fordult a komáromi, községi magyar nyelvű iskolákat látogató izraelita lányokhoz, hogy ragaszkodjanak a magyar ajkú vőlegényükkel kötendő házasságuk magyar nyelvű megáldásához, az idegen hangzású neveiket magyaros névre cseréljék le, és bár hasznos az idegen nyelvtudás, az ott-honi társalgási nyelv legyen a magyar. [11]

Pap Gábor református püspök és Dr. Schnitzer Ármin rabbi gondolatai 1880 karácsonyán

Pap Gábor a Komáromi Lapokban 1880. dec.24-én megjelenő „Karácsony ünnepén” című írásában a karácsony üzenetének leírásán kívül az emberi indulatokról, a szívekben lakó érzelmek, és embertársaink iránta feladatokról a következőképpen beszélt: „Ha testvérileg tekintenénk, és mint velünk egyenlőt szeretnénk minden embert, ha nem emelnének közénk elkülönző válaszfalat nemzetiség, vallási és más érdekek, ha szerető szívvel közelednénk mindenkihez, bármely nemzetiséghez vagy vallásfelekezethez tartozzék is az; ha antisemita s más ily irányú mozgalmak – melyekben a középkori sötét és szomorú emlékü mult lelkének a jelenbe átjövételét, s ebben új életre kelni akarását kell látnunk s melyek e mellett, hogy a szeretet hirdetett Jézus szellemével ellenkezznek, a közbékét a társadalmi rendet is felforgatással fenyegetik – nem indíttatnának, s egyesek kétségtelenül létező hibáiért s bűneiért az egész osztályra – melyben annyi ártatlan van – nem dobná rá az igazolhatlan kíméletlenség, a nem érdemlett kárhozzátás követ...ha a mi szeretetünk tettekben nyilatkoznék, jótétben dicsőülne meg, ha nem várnánk ajtóinkhoz azt a szegényt, kit önérzete s a visszautasíttatástól való félelem gátolhat az ajtónkon zörgetésben, hanem mi keresnénk fel, hogy éhét enyhíthessük, mezetlenségét elfedhessük, könnyűit letörölhessük;....” [12] Amint azt a fenti idézetben is olvastuk, Pap Gábor ebben az ünnep üzenetét boncolgató írásában nyíltan elítéli az antiszemita mozgalmat. A birtokunkban lévő, ünnepi ígehirdetéseiben is hangsúlyozta az emberek egyenlőségét, tartozzanak bármely felekezethez.. A karácsonyi gondolatait azzal folytatta, hogy az lenne a helyes keresztyéni

cselekedet, ha ellenségeinkhez is oda tudnánk fordulni, ha tudnánk segíteni azokon is, akik nekünk csak ártanak. Jó lenne, ha az emberiség harcba szállna az erkölcstelenség ellen, mely a történelem színpadáról népeket nemcsak félre állítja, de is le tudja söpörni. Az igazi kereszténység ne szavakban nyilvánuljon meg, hanem az erkölcsös életvitelben, a nemes, embertársaink iránti tettekben, az igazság megismerésében, a felvilágosodás, szabadság hirdetésében. Nemzetünk haladása csak akkor mozdulhat előre, ha az emberek többsége az itt leírtakat magáévá teszi, és azokat a hétköznapi cselekedetei tükrözik vissza. Ezekkel a lélekemelő gondolatokkal fejeződik be Pap Gábor karácsonyi üzenete.

Az 1880-as év karácsonyán Dr. Schnitzer Ármin is szólt az olvasókhöz a Komáromi Lapok Mellékletének hasábjain keresztül. Ő személy szerint, mint a komáromi izraelita hitközség rabbija, mindaddig semmisnek vette az Istóczy által Magyarországon szított mozgalmat, míg Nagyvasvárinak az antiszemita mozgalomról szóló, és a zsidóságnak – beleértve a házasulandó lányokat is - jóindulatú tanácsokat osztó írása meg nem jelent. Schnitzer mindaddig úgy vélte, hogy Komáromban, ahol a különféle vallási felekezetek hívei megértésben, békességben élnek egymás mellett, nem is érdemes az antiszemita kérdéssel foglalkozni. Hozzászólást a bevezető után az „antisemita mozgalom” elnevezés magyarázatával folytatta, mivel úgy vélte, hogy ha a mozgalom antisemita, akkor az ellenségeskedésnek az összes sémita nép ellen kellene irányulnia. Mivel csak a zsidóságot támadják és üldözik, így a helyes megnevezés „zsidóellenes mozgalom” lenne, de a németek nem merték, vagy szégyellték nyíltan felvállalni a 19. század végén újraélesztett szomorú, középkori mozgalmat. Hozzászólása folytatásában Schnitzer nehezményezte továbbá azt is, hogy Nagyvasvári szerint a zsidóság szószólóra szorul, majd rátért a következő kijelentésre - „»mert csupán követelni, de semmit se akarni adni, az osztó igazsággal sem egyező.«” [13] – mely csupán akkor állná me helyét, ha a zsidóság úgy a polgárjogi, mint vallási egyenjogúságot csak kegyelemből kapta volna, nem törvényes úton, alkotmányba foglalva, melynek következtében a zsidóság egyenlő állampolgári jogokat és egyenlő kötelességeket kapott. A zsidók, mint

magyar állampolgárok csak azt szeretnék, hogy házasságkötésük törvényesen legyen elismerve, a házasságból született gyermekek ne római katolikusnak legyen anyakönyvezve, és ne kelljen őket római katolikus hitben nevelni. Az egyenjogúságuk elismertetését az igazság nevében követelték, nem pedig kegyelmi ajándékként, melynek adományozásáért ellenszolgáltatást kellene nyújtaniuk, melyet Nagyvasvári a zsidóság és keresztény világ közti falnak a zsidóság általi lerombolásában, és reformokban látna. Schnitzer úgy vélte, hogy a 19. században bármely más vallásban lenne újjátásra való terület, de ahogy a zsidóság nem szól bele abba, úgy elvárják, hogy más se szóljon bele a zsidó vallási belügyekbe, és azt se várhatják el a zsidóságtól, hogy a több évszázados elnyomás megszűnte után, röpké 13 év alatt teljesen elhagyják a több évszázad alatt berögzült hibáikat. A zsidóság vagyon utáni vágya is az elmúlt időszakban gyökerezik, ugyanis számtalan alkalommal csakis pénzzel tudták kiváltani nyugalmaikat, biztonságukat. A régi időkben a zsidóság el volt tiltva a tanulási, művelődési lehetőségtől, nem lehetett ingatlanuk, szakmunkás műhelyekben nem tölthettek be mesteri tisztséget, egyedül csak a kereskedelemmel foglalkozhattak. Némelyek hibái alapján az egész zsidóságot általánosítani olyan, mintha némelyek vesztegetéses botránya miatt az egész magyar nemzetet korruptnak nyilvánítanák. Nagyvasvári írásában az sem helytálló, hogy a zsidóság az eddigiekben nem tett semmit a haza oltárára. Schnitzer cáfolja ezt az állítást, mivel a haza ahányszor szólította fiait és leányait, a zsidóság mindig megjelent. Az antiszemitizmus ellenszeréül Nagyvasvári a magyar nyelv használatát javasolja. Schnitzer erre azokat a „zsidóhecceket” említi, melyek Németországban szép számmal történnek meg annak ellenére, hogy ott a zsidóság és a többi állampolgár is a német nyelvet beszéli. A magyar nyelv használatának elterjesztésére vonatkozó javaslatát Schnitzer a Komáromi Lapok 1881. január. 1-én megjelenő számban folytatta. Nincs szükség semmilyen nyomásra, vagy a Nagyvasvári által említett véd-, és dacsövetségre ahhoz, hogy a magyar nyelv szélesebb körben, gyorsabb tempóval terjedjen el a zsidóság köreibben. Három jó lehetőséget lát erre Schnitzer. Az egyik az olvasás, mert pl. Jókai a csodálatos nyelvezettel megírt művein keresztül egy nap alatt

többet tesz a magyar nyelv terjesztésében bármilyen szankciónál. A másik lehetőség pedig az iskolákban rejlik. Évente a húsz vagy harminc fiatal tanító, aki elhagyja a budapesti izraelita tanítóképzőt, és a rabbi-képzők végzős növendékei is országszerte elfoglalják állásaikat, a fiatal nemzedék nevelésével tudják terjeszteni a magyar nyelvet és magyar kultúrát. A harmadik lehetőséget a népművelő körök megalakítása és működtetése jelentené, ahol a hallgatóság felekezeti megkülönböztetés nélkül ismerkedhetne a magyar irodalom remekeivel és a tudományos dolgokkal. A magyar nyelv hivatalos használatáról Schnitzer elmondja, hogy úgy az anyakönyvbe, mint a jegyzőkönyvbe magyar nyelven történnek a bejegyzések, míg az istentiszteletek, és esketések alkalmával a hallgatóságra van tekintettel. Ha ezen alkalmon ugyanis az idősebb, csak német nyelvet - melyet a fiatalok éppen úgy beszélnek - beszélő nemzedék képviselői vannak túlsúlyban, akkor az ígéhirdetés természetesen német nyelven történik, ám ha a hallgatóság részéről lenne igény magyar nyelvű ígéhirdetésekre, akkor a rabbi természetesen eleget fog tenni e kérésnek. A hitközsg elöljáróságának megválasztása nem tartozik Schnitzer hatáskörébe. A gyermekeknek pedig nemcsak izraelita leányok adnak idegen hangzású neveket. Schnitzer a hozzászólásának végén Kossuthot idézte, aki szeretett azzal dicsekedni, hogy Magyarországon nincs vallási megkülönböztetés, és a hazaszeret mindenkinek egyaránt fontos. A szerkesztőségbe folyamatosan érkeztek cikkek az antiszemitizmus kapcsán, melyek leközlését hely szűke miatt egy későbbi időpontra ígérték. [14]

A polémia folytatása

Schnitzer Árminhoz intéz nyílt levelet Nagyvasvári - a Komáromi Lapok 1881. január. 8. , 2.évf. 2. számában – aki, bár leszögezi, hogy a polémiaának nem híve, de mégis kötelességének érzi a válaszadást. Ő, aki a zsidóság védelmezője, az 1880. dec.18-án megjelent írásában nem kívánt fogadatlan tanácsadó szerepében tetszelegni. Cikkében nem zsidó-, hanem magyar-kérdéssel kívánt foglalkozni, és sajnálatl vette tudomásul, hogy Schnitzer félreértette az írását. A bírálat

azért érintette őt oly érzékenyen, mert ő volt az, aki évekkel azelőtt felszólalásában a zsidóság egyenjogúsítását kérte, és kérése meghallgatásra is talált. Nagyvasvári úgy vélte, hogy az uzsorások áldozatainak száma a zsidóság egyenjogúsítását követően egyre inkább növekszik, ezért fordult azzal a kéréssel a zsidósághoz, mi szerint vessék ki maguk közül az uzsorásokat, akik az egész nemzetre rossz fényt vetnek. Erre Schnitzer azt válaszolta, hogy az elmúlt 13 év kevés az évszázadok során rögződött szokások levetésére. A zsidóság egyenjogúsításával nagyobb teret kaptak a vegyes-házasságok is, és megoldást is kellene találni ezekre az esetekre. A magyarság megőrzése, ápolása is mindenki számára fontos dolog, és ő csak arra kérte a leányokat, hogy ahol csak rajtuk múlik –nem hivatalok által megszabott törvényeken – ott ragaszkodjanak magyarságukhoz. Nagyvasvári szerint Schnitzer bátran támogathatta volna a köztiszteletben álló, erkölcsös életvitelű elöljáró választását, melyhez kisebb bátorság kellett volna, mint ahhoz a kinyilatkoztatáshoz, mi szerint a magyar nemzet már régóta tartozott azzal a zsidóságnak, hogy elismerje egyenjogúságát, és azt sem tartja helyénvalónak, hogy a magyar nemzet nem ismer el semmit, ami Németországból, a kultúra hazájából származik. Ezt követően Nagyvasvári a protestánsok küzdelmére hivatkozik, hogy bár fegyvert is fogtak szabadságuk kivívásáért, de a magyar nemzet becsmérésére ennek ellenére sem vetemedtek. Ha Nagyvasvári olyan, köztiszteletben álló hitszónok lenne, mint Schnitzer, akkor ő csakis a szószékről szólt volna híveihez, az elmúlt 13 év során, és számos alkalommal mondta volna el nekik, hogy nem a zsidóság volt nagyvonalú, hogy a magyar nemzet földjén letelepedett, hanem a magyar nemzet részéről volt nemes gesztus, hogy befogadta a zsidókat, akik ezért örök hálával tartoznak a magyarságnak és nem győzik hálájukat leróni e jóindulatú cselekedetért. Ez után a megjegyzés után bírálta Schnitzert, hogy bár már régóta él magyarok körében, ennek ellenére nem ismeri sem a magyar népet, sem magát a magyar embert. A hozzászólás végén a cikk írója abbéli reménységének ad hangot, hogy hamarosan eljön az az idő, amikor ismét meg fogják őt érteni azok, akik egykor bizalommal voltak iránta. [15]

A „semita” kérdés című írással folytatódik a zsidókérdéssel foglalkozó polémia, melynek bevezetőjében az író a sémita kérdést egy megalapozatlan, jelentéktelen irányzatnak tart, mely se nem kulturális, se nem nemzetiségi harc. A 19. századi izraelitákat egyáltalán nem helyes semitának nevezni, mert mindenütt a világon, ahol élnek, már beolvadtak az őket befogadó népek körébe, és csak a vallás különbözteti meg őket. A mozgalom nem lehet kulturális, mert a világ művelt országaiban (Észak-Amerika, Anglia, Franciaország, Svájc) ismeretlen, csak Németország találta fel, és támadja a területén élő békés népet. Nemzetiségi szempontból se állja meg helyét a mozgalom, mert a németek azzal érvelnek, hogy a területükön élő zsidók nem németek, a magyar nemzet szemében az itt élő izraeliták pedig németek....Bár ez az ok sem lehet a mozgalom elindítója, mert hiszen a magyarországi főúri körökben is nagyon sokáig a német volt a társalgási nyelv. A cikket azzal zárja szerzője, hogy a Kárpát-medencében élő, a honfoglaláskor leigázott népek (pl. szlávok, románok) körében azóta sem szűnt meg a magyarság elleni izgatás, bár a honfoglalás óta eltelt ezer év során meg lett velük osztva az összes meghozott törvény. A zsidóság nem lázong a magyarság ellen, sőt ha szükség van rá, akkor jó hazafiként (Horn Ede, Falk Miksa, Wahrmann Mór, Helfy Ignác) száll harcba a jó ügy és a haza védelmére. [16]

Az izraeliták elnémetesedése azonban részben érthető. Mivel az egyenjogúsításig nem járhattak iskolába, és az alaptudást vagy oda-haza, vagy vándortanítóktól sajátították el. Nem voltak intézmények sem, ahol a tanítókat, papokat kinevelték volna, s ezáltal nem tudták sem elsajátítani, sem terjeszteni a magyar nyelvet és kultúrát, és bár a nemzetnek nem voltak különösképpen hasznára, de ellene sem tettek semmit. A komáromi izraelita közösség tagjai mindnyájan értenek, beszélnek magyarul, viszont vannak a városban olyan, más nemzeti-ségű polgárok is, akik bár régóta a városban élnek, mégsem értik a magyar nyelvet, mivel nem is akarták azt megtanulni. A cikk írója a lutheránus felekezeti vita példáját hozta fel, ahol nemrégiben a két német ajkú gyülekezeti tag miatt kértek német istentiszteletet, vagy a Szent Anna kápolnában is inkább német misére van igény, bár a hívek mindegyike bírja a magyar nyelvet. Az említett okok miatt hely-

telen a semita kérdést nemzetiségi kérdéssé tenni, mert ahol az izraelita nép megtelepszik, hamarosan elsajátítja az ott élő nép nyelvét, jelen esetben a magyart. E cikk írója is bár elismeri az uzsorások létét, de rögtön meg is magyarázza a tényt – amit már az előző cikkekben is felhoztak a zsidóság mentségére – hogy a zsidóság hosszú évszázadokon keresztül csak kereskedéssel, üzérkedéssel foglalkozhatott. Továbbá arra hívja fel az olvasó figyelmét, hogy uzsorások nemcsak a zsidóság körében voltak, vannak, lesznek, hanem bizony a keresztények köréből is kerültek ki, és sajnos némelyek még lelketlenebben voltak, mint az izraeliták, és sok esetben polgári állás fedezte tevékenységüket, míg a zsidóság köréből kikerülő uzsorás csak ezzel foglalkozott. Ám nemcsak az uzsorást, hanem bizonyos mértékben a hiszékeny lakosságot is terheli a felelősség. Bár a cikk írója nem ismeri a zsidó vallási könyveket, előírásokat, de a gyakorlatból kiindulva nem feltételez abban semmi olyat, ami a társadalomra, vagy a környezetükben élő más vallásúakra rombolóhatással lenne, sőt Komáromban és környékén az tapasztalható, hogy az egyes vallások – izraelita, lutheránus, reformált és római katolikus – egyre inkább közel kerülnek egymáshoz, és jól megférnek egymás mellett. A magát csak „Cato”-nak nevező újságíró azzal fejezi be a semita kérdéshez való hozzászólását, hogy a magyar nemzet is tegyen lépéseket az izraelitákat a keresztényektől elválasztó fal lerombolása terén, és a javasolt véd-, és dac-szövetségek kényszerítése helyett inkább liberálisabb gesztusokkal lehet a zsidóság beépülését elérni, és ha mindannyian – izraeliták és keresztények egyaránt – a magyar haza gyermekei lesznek, akkor a „semita-kérdés” önmagától meg szűnni. [17]

Komárom izraelita polgárait szólítja meg Neumann Samu a komáromi Lapok 1881. január. 29-i számában, aki bár tanító, de ebben az esetben mint hazafi ragadott tollat. Rögtön az írása elején feltesz három kérdést, melyekre a választ megadva, mintegy tanácsot ad hitestvéreinek, hogy mi is a teendőjük annak érdekében, hogy a magyar haza befogadja őket. „1.) Milyen viszonyban áll a magyar nemzet Európa egyéb nemzeteihez? 2.) Milyen viszonyban áll a magyar zsidó a magyar nemzethez? 3.) Ezen kettős viszonyból folyólag milyen kötelességek hárulnak ránk, magyar zsidókra?” [18] A kérdésekre adott

válaszokban Neumann kifejti, hogy a magyar nemzet egyedül áll Európa szívében, ugyanis a környező nemzetek között - germán: angol, svéd, dán, holland; szlovák: orosz, lengyel, cseh, szerb, horvát, szlavon; olasz: francia, spanyol, portugál, román - ki lehet mutatni a rokoni szálakat. Nos az európai nemzetek között a magyar magára utalva egyedül van, és az itt élő zsidóságnak kötelessége, hogy együtt örüljön, ha kell, együtt harcoljon, vagy szenvedjen a magyarokkal. Neumann úgy véli, hogy a magyarság gyarapodása összefügg a zsidóság gyarapodásával, csak még az eszközök - melyek lehetnek gyakorlatiak és eszményiek - nem tisztázódtak a zsidóság körében. Gyakorlati téren a zsidóság sem anyagi, sem fizikai - szükség esetén hadba is vonult - áldozatot nem tagadott meg a magyar nemzettől. A magyarság eszményi módon való támogatása a magyar név és nyelv használatában - családi és hivatalos körökben, istentisztelet nyelve - nyilvánulna meg, de nemcsak a nyelv, hanem az érzés - ebben az esetben a magyar nemzeti érzület - határozza meg, hogy ki hová tartozik. Ám Neumann arra is felhívja hittestvérei figyelmét, hogy a magyar zsidóság mindezek ellenére se ringassa magát abban a hitben, hogy egyszer teljes értékű magyar hazafivá válhat, és a zsidó vallási felekezetet ezzel megszabadíthatja az évszázadok során ráragasztott jelzőktől, és nem éppen kedvező véleményektől, előítéletektől. Ha a zsidóság igaz hazafivá szeretne válni, akkor azt érdek nélkül tegye, csupán azt tartva szem előtt, hogy a magyar hazát szeretné szolgálni, és ezt a szolgálatot a haza el is fogja ismerni - Löw Lipót szegedi rabbit és Dr. Grosz Frigyes szemorvost említi Neumann - mint azt már nem egy esetben meg is tette. Majd a következőképpen folytatja: „Hitsorsosaim! Ha soha eddig, most érkezett el az a pillanat, hogy határozottan nemzeties irányba induljunk! Mutassuk meg, hogy nemcsak a nemzet érdeke, hanem a nemzetiesség eszméje is szent előttünk; mutassuk meg, hogy magyarak vagyunk, nemcsak a közterheknek külső viselésével, hanem a családi összetartás érzetének egész bensőségével!” [18] Felhívását Neumann azzal zárja, hogy ha a vészterhes időszakban a beolvadás mellett döntene a zsidóság, akkor „...a 400 000 magyar zsidó nemzetbe olvadása tetemesen fokozza a nemzet belső erejét és azon törvényeknek hatályát, melynek bástyái a zivataros

időkben mindenkor megvédték, és a jövőben annál hatalmasabban védenek meg bennünket.” [18]

Ebben a fejezetben betekinthettünk a 19. században életre kelt, elcsendesedett, majd újult erővel lábra kapó antiszemita kezdeményezésekről. Az újságcikkekből többféle véleményt is megismerhettünk, de az cikkírók általában nem nagy jelentőséget tulajdonítottak a másutt mutatkozó fenyegető eseményeknek, és szinte mindegyik a zsidóság magyarosodásának előrehaladásától várta a probléma megoldását, és bíztak abban, hogy ha a zsidóság sikeresen beolvad a magyar nemzetbe, akkor nem érheti őket különösebb támadás.

Jókai szülőházát jelölő tábla felavatása

Még napjainkban is, augusztus 20-á az államalapító Szent István királyt ünnepli a magyar nemzet. Így volt ez 1881-ben is, de ehhez a naphoz Komárom városában egy másik, nagy horderejű esemény is társult. Ezen a napon avatták fel Jókai Mór szülőházát jelölő emléktáblát. 1825-ben, Jókai születésének idején a ház két utcára nyíló telek közepén helyezkedett el. A Komáromi Lapok tudósítója a szóhagyományra hivatkozva azt írja, hogy a házban református istentiszteleteket tartottak az 1848. szeptember. 17-i tűzvészig, melyben az épület megsérült ugyan, de össze nem dőlt. A tűzvész után felújították a tetőt, és izraelita imaház szerepét töltötte be. Ezt a házat későbbiekben lerombolták, és a telekre felépült az a ház - mely napjainkban is áll, és ablakival az utcára (akkor Megye utca, ma Király püspök utca) néz - melyen 1881. augusztus 20-án az emléktáblát elhelyezték. [19] A Jókai család 1826-ban átköltözött a Szombathy és Nagy Mihály utca (ma Határőr és Jókai utca) sarkán lévő házba, ahol Jókai 1841-ig nevelkedett. Ezen a házban is található emléktábla, melyet Jókai Károly - az író bátyja - helyzetetett el. Ezért a nemes gesztusért Nagyvasvári Sándor mondott köszönetet a Jókai családnak. Az itteni megemlékezés után az ünneplő sereg a református kollégium udvarába vonult át, ahol földműves gazdák (szekeresgazdák) énekkara dallal köszöntötte az érkező ünnepi sereget, majd Pap Gábor szuperintendens intézett

köszöntött az egybegyűltekhez, utána pedig Feleki Miklós szólt néhány szót az énekkarhoz. Ezután a város elöljárói a meghívott vendégekkel együtt megtekintették a város nevezetességeit kezdve a várral, majd a Vág-Dunán túli lőtérén tettek látogatást. Este pedig a Jókai által színdarabok jól sikerült előadása után a Dalárda-kertben rendezett díszvacsorával fejeződött be az ünnepség. [21]

Az emléktábla-avató ünnepség Molnár Ádám ügyész, Jókai iskolatársa ünnepi beszédével kezdődött, melyet Pap Gábor szuperintendens ünnepi szónoklata követett, miközben a feldíszített házban elhelyezett emléktáblát ünnepélyesen leleplezték. Az ünnepély a koszorúk átadásával folytatódott. A Komáromi Lapok tudósítója szerint főtitisz. Schnitzer Ármin rabbi – a háztulajdonos izraelita hitközség nevében szólt – beszédje az ünnepség legsikeresebb szónoklata volt annak ellenére, hogy – ekkor még – Schnitzer kicsit küszködött a magyar nyelvvel. [20] Az ünnepélyen fellépett a komáromi dalárda, Kacz Lajos pedig Pap Kálmán költeményét szavalta. [20]

Ünnepi beszédek Jókai szülőházát jelölő emléktábla avatásánál

Pap Gábor ünnepi beszéde

Az emléktábla-avató ünnepségen Pap Gábor az ünnepi alkalomhoz méltó, tőle megszokott lélekemelő beszédet mondott, melynek bevezető részében azokat a nemzeteket, kicsi államokat (Hollandia, Svájc) állította példaképül, melyek kicsinységük dacára beírták nevüket az emberiség könyvébe. A nemzet nagyságát nemcsak területe és lakosai száma határozza meg, hanem szellemi nagysága is. Egyaránt nagyon fontos egy nemzet anyagi és szellemi fejlődése, mert csak ebben az esetben lehet naggyá egy nemzet, legyen az a világ bármely pontján.

A 19. század végén Jókai már nemzetközileg elismert, híres író volt, és ahol megjelent, mindenütt nagy szeretettel, tisztelettel fogadták. Sajnálatos tény, de az író szülővárosa nem tett semmilyen lépést sem az ügyben, hogy híres szülöttéről megemlékezzék. Végezetül Komárom lakossága követve Pápa példáját – ahol Jókai szülővárosát

megelőzve, már egy évvel korábban emléktáblát helyeztek el azon a házban, ahol a nagy magyar író diákkorában lakott – és a Komáromi Lapok szerkesztősége felszólítására összefogott, melynek eredményeként megvalósulhatott az 1881. augusztus 20-i emléktábla-avató ünnepség. Az emléktábla avatásának napján a városban a házak is fel voltak díszítve, és nemcsak a helybéli, de még a vidéki lakosság is testileg, lelkileg ünneplőbe öltözve tolongott az utcákon. Komárom azt a Jókait körülövező dicsőséget tükrözi vissza, mely az ő szellemi termékéből, műveiből származik.

Jókai írói nagyságát bizonyítja az a tény is, hogy műveit nemcsak a hazai közönség – beleértve gazdagot és szegényt egyaránt – ismeri, hanem a világ számos nyelvére lefordították, így külföldön is olvashatják a szórakoztatva nevelő irodalmi műveket, melyeknek szereplői jellemükön keresztül bemutatják a hazaszeretetről, erényről, igaz vallásosságról, a közjóért minden áldozatot meghozó embertípust, akik a gonoszt legyőzve, szebb jövőt teremtve minden korban példaképek lehetnek. Művein keresztül az emberi lelkekbe Jókai fényt hozott, és olvasóinak reményt adott azokban az időkben is, amikor a szellemi sötétség nagy erővel igyekezett szolgáságba, rabságba dönteni a szabadság után vágyakozókat.

Sokan nehezményezték az emléktábla avató kezdeményezést, mert helytelennek tartották, hogy még az író életében történjék e nagy esemény. Pap Gábor helyeselte a döntést, melynek eredményeként még Jókai életében került sor szülőház megjelölésére, mert könnyen megismétlődhetett volna az az ókori eset, amikor hét város versengett Homérosz születési helyéért....Jókai mindenképpen méltó szülővárosa elismerésére. Az utókor számára pedig feltétlen meg kell jelölni azokat a helyeket, ahol a neves író született, majd később nevelkedett, és azt sem szabad elfelejteni, hogy tanulmányait 1940-ben, az akkor még működő komáromi református gimnáziumban végezte. [7]

Jókai egykori szülőháza 1881 augusztusában a komáromi izraelita hitközség tulajdonát képezte, és Pap Gábor meg volt győződve arról, hogy az emléktábla jó kezekbe kerül. Erről a következőképpen írt: „Átadjuk e ház mostani szerencsés birtokosának e nem belbecsénél,

hanem jelentőségénél fogva értékes emléktáblát s bekérjük azt a háztulajdonos izraelita hitközségnek gondozásába. Erős hitem az, hogy kegyeletes érzéssel és hazafiui gonddal örköndenek ezen emléktábla fölött. Őseikben – a szent hajdankornak e maroknyi, de lélekben nagy és erős nemzetében megvolt a szépművészeti hajlam, a költészetnek, hazának és szabadságnak szeretete. Nagy királyuk, Dávid hárfát pengetett s teremtvő költői lelkének gazdag forrásából fakadtak föl azon vallásos ihletettséggel irt zsoltárok, melyeket még most is – utánna közel 3000 év múlva – énekelnek a keresztyén templomokban. Az Énekek Éneke, Ésaías felséges jóslata, Jeremiásnak megható siralmi, szent történelmőknek majdnem minden lapja költői ihletettségről, a haza és szabadság tetteire lángoltató szent szeretetéről tesznek bizonyosságot. Hölgyeik is tettekben nyilatkozó, a hont és a fajt nehéz időkben megmentő hazaszeretet által voltak lelkesítve, – a mint az a Bírák könyvében Deborahnak és Judithnak, s Eszter könyvében Artaxerxes király hitvesének történetéből látható. – S a férfiak nem engedték, hogy a haza-, a szabadság-szeretet erényében a nők által túlszárnyaltassanak. A Maccabeusok harcza, később a világhódító Rómának túlnyomó ereje, a Vespasianus s majd Títus által vezényelt légiókkal önfeláldozásra készen szembeszállás, a haza szent földének lépésről lépésre elszántan védelmezése s a végpillanatokban azon hősiek lélek által sugallott elhatározás, hogy inkább oda temetkeznek a szent városnak: az égő Jerusalemnak romjai alá, semmint kegyelemre önmegadással szolgálkká törpüljenek alá: a haza- és szabadság-szeretet glóriájától – dicsfényétől övezetten tünteti fel e nemzetet. S a most élő utódok nem lehetnek méltatlanok dicső elődeikhez. Szeretniök kell a hazát, ahol bölcsőjük rengett s melynek földébe fognak egykor poraik megpihenni. Szeretniök kell a szabadságot, a melynek diadala oldotta fel őket is évezredes bilincseikből. Tanusítaniok kell kegyeletes érzéseiket azon nagy szellemek iránt, kik a költészet terén a haza- és szabadság-szeretet szent lelkétől ihletetten fénylő tűzszlopként járnak előttünk, kiknek sorában Jókai Mór kiváló helyet foglal el. Ezért hiszem én, hogy örködni fognak ezen emléktábla felett.” [7]

Az izraelita lakossághoz szólva, a bibliai ősök nemes jellemének méltatása után Pap Gábor a jelenlévőkhöz intézett még néhány mondatot, melyben az irodalom fontosságát méltatta. A költők munkásságukkal a nemzet szellemi erejét fejlesztik, melynek következménye az anyagi erők növekedése lesz. Számunkra is hordoznak üzenetet a következő mondatok: „Nyelvében él a nemzet, s a nyelvet az irodalom fejleszti és tartja fenn. Nemzetek haldoklásának nincs biztosabb előjele, mint irodalmuknak aláhanyatlása. Irodalmában még halála után is él a nemzet...” [7] Erre jó példával szolgálnak az ókori - a görög és római - irodalom remekei, a napjainkig fennmaradt művei, melyek mindaddig fognak élni, míg lesz tudományos világ.

Schnitzer Ármin ünnepi beszédje

Schnitzer Ármin az ünnepi beszédét a két király – István az ország királya és Jókai az írók királya - bemutatásával kezdte: István király - aki még nem is élt, de meghalt – vitte közelebb a magyar nemzetet a korabeli polgárosult Európához. Jókai, aki még él, és művein keresztül örökké élni fog. A háztulajdonos hitközség nevében büszkén szólt az egybegyűlt ünneplő közönséghez, és nagy tisztelettel beszélt Jókairól – akinek nevét egyformán emlegetik a fényes úri lakokban és az egyszerű emberek lakóhelyén – aki beírta nevét az emberiség történetébe. Jókai szülőháza az emléktábla felavatásának napjától – 1881. augusztus. 20. - már az egész magyar nemzet tulajdonát képezi. Jókai neve - így születési helye is - egybeforrt azzal a hazaszeretettel, mely a kiváló művekből árad az olvasó felé. Bár voltak a magyar nemzetnek gyászos napjai - amikor bizony az ország inkább temetőhöz, mint virágzó államhoz hasonlított – de akkor Jókai kiállt, és buzdította, bátorította a magyar haza fiait, és ébren tartotta a nemzeti érzületet. Az emléktábla magában hordozza a jövő reménységét – a jövő nemzedékeket is emlékezteti a haza kiválóságára, Jókaira – és büszkén hirdeti az utókornak, hogy „Jókai a mienk. A fa, melynek hatalmas ágazta az ég felé mered, melynek édes gyümölcsén milliók és milliók üdülnek – e város talajában bírja gyökerét. Itt csírázott, itt fejlődött; itt üték meg fülét első hangjai ama nyelvnek, me-

lyet ő elbájoló zenévé idomított.” [20] Schnitzer ünnepi beszédében előrevetítette azt a jövőképet, amikor már Jókainak - Komárom híres szülöttének - szobra is hirdetni fogja, hogy ő és Komárom mindörökre összetartoznak. Szónoklatának befejező részében Schnitzer az isteni gondviselésre bízta a házat, és a következő fogadalmat tette: „Én pedig Isten szabad ege felé emelem jobbomat – úgy az élő, mint a jövő ivadékok nevében emelem azon szent fogadásra, hogy míg e hitközség egy tagjának szíve dobog, ezen szívnek dobbanása arra leend szentelve, hogy e ház őriztessék és megóvassék, hogy álljon és maradjon az évek legszélső határáig, hirdetvén, hogy itt pillantá meg a nap világát azon férfiú, ki az irodalom világában nappá lett.” [20]

Komárom nagy szülöttének, Jókai Mórnak a szülőháza helyén álló ház homlokzatán emléktábla avatási ünnepségén a városiak és vidékiek egyaránt vettek részt. Pap Gábor és Schnitzer Ármin is Jókai szellemi nagyságáról, szülővárosával való összetartozásról beszélt. Ünnepi beszéde végén Pap Gábor az emléktáblával megjelölt házat azzal a meggyőződéssel bízta az izraelita hitközség gondjaira, hogy nevezetes épület ezentúl nagyon jó kezekben lesz, mert az izraeliták ősidőktől fogva a költészet iránti kiváló érzékkel rendelkeznek, és Jókai munkásságát is nagy becsben tartják. Schnitzer beszédét olvasva szinte megelevenednek a képek az olvasó szeme előtt, melyről a szónoklatairól híres rabbi beszélt, bár azt írta a tudósító, hogy ekkor még kissé gondban volt a magyar beszéddel.

Esemény teli hétköznapiak, a mindenhová beférkőző antiszemitizmus

Az 1882-es év sem telt zavartalanul a zsidóság szempontjából. Rögtön az év elején új vezetőséget választott a komáromi izraelita hitközség, és az esemény kapcsán két pártra – a régi vezetőségi tagok pártolóiira, és az új tagokkal szimpatizálókra – szakadt. Végül is sikeresen megválasztották az új vezetőségi tagokat. Az elnök Beutum Salamon, alelnök Weisz Jenő, pénztáros Lazsanszky József lett. [22]

Az 1882-es év első három hónapja eseménydúsán telt el. Az olvasók számtalan jótékony rendezvényről értesültek, melyeket az izraelita-, és protestáns nőegyletek szerveztek. 1882. áprilisában kisebb vita

után az izraelita hitközség eljárósága rabbijául választotta Dr. Schnitzer Ármint, aki ezzel állandó álláshoz jutott a komáromi izraelita hitközségben. Megválasztását ünnepi lakomával ünnepelte a hitközség, melyen Wiesz Zsigmond vezetésével az izraelita ifjúság küldöttsége vett részt, és Dr. Farkas Benő pedig ünnepi beszédében méltatta a 20 éve Komáromban szolgáló rabbi munkásságát. Schnitzer az igehirdetéseiben mindig követte a kor tudományos szellemét, hazafias viselkedésre – magyar kultúra elsajátítása, hazaszeretet, áldozatkészség – buzdította híveit. Bár sajnos, de 25 év után ismét felütötte fejét az antiszemitizmus – Oroszországban elkezdődött az ott élő zsidóság üldözése – de ennek ellenére a magyarországi zsidóság bizakodva tekint a jövőbe, mert eddig még a magyar haza részéről soha sem tapasztaltak kegyetlenkedést, sőt, mindig türelemmel viseltettek irántuk. A köszöntőt Schnitzer különös örömmel köszönte meg, mivel a haladószelemű fiataloké a jövő, és amint a köszöntőben elhangzott, a hazaszeretet mindennél fontosabb, ugyanis a zsidóság csak hálával tartozik a magyar hazának, mert amikor Európa szerte folyt a zsidóság üldözése, egyedül a magyar király állt ki karhatalommal az ország területén élő izraeliták mellett. [22]

A pápai főiskola diákjait sem kerülte el az antiszemita hangulat. 1882. május 10-én Pap Gábor szigorú hangvételű hivatalos levelet intézett Pápára, László József főiskolai gondnoknak címezve. Szomorúan értesült arról, hogy sajnos, már Pápán a főiskolai hallgatók körében is észlelhető az antiszemita kezdeményezés. A protestantizmus a „Szabadság, Egyenlőség, Testvériség Jézusi eszméinek nagy előharcosa” [8] és emberi jogok védelmében mindig az élen járt, ezért fő feladata, hogy az ilyen kezdeményezések létrejöttét megakadályozza, és csírájában elfojtsa. Ám ha a protestantizmus az említett elveit elhagyva, mindezek ellenére mégis az Istóczy féleket követné, akkor ezzel a tetteivel kiállítaná saját szegénységi bizonyítványát, és így saját halálos ítéletét írná alá, ugyanis a haladás korában ez egy retrográd lépés lenne, mely visszavetné az elmúlt időszakban elért eredményeket. A protestantizmus már őskorától kezdve a szellemi szabadságért, emberei jogokért és igazságért küzdött szemben Róma üldöző hadával, és „ha Mózes vallású polgártársainkat testvéri szeretettel ölelés

helyett üldözőnk, ha a fanatizmus muszkaországi orgiáit hazánkban is előkészítő izgatásnak bűnrészeseivé törpülnénk alá, ha polgártársaink egy részével ellenségeskedésbe jönnénk csak azért, mert más valláson vannak, mint mi. Hagyjuk az antisemitisticus mozgalmat a lélekismeret szabadsága ellen küzdő Rómának, de mi ne velők kezét fogva, hanem az üldözöttek védelmére kellve vegyünk részt a küzdelemben, melynek fölmerülése éppen nem bizonyítja azt, hogy a XIX-ik század a felvilágosodásnak százada.” [8] Pap Gábor kérte a főgondnokot, aki az emberi jogok harcosa, a haladás - felvilágosodás híve, hogy tegyen meg mindent a főiskolások körébe beszivárgó mozgalom ellen, mely árnyat vet az iskolára és testületére is. A teológushoz nem méltó magaviseletű diákokat azonnal el kell távolítani a főiskoláról. Ezt követően Pap Gábor jelezte a főgondnoknak, hogy a kerületi ülésen személyesen szeretne vele beszélni egy bizonyos B.Zs. ügyében, melyről e levélben nem szívesen tesz említést, ugyanis már több alkalommal előfordult, hogy hivatalos levélre nem érkezett válasz, és ezt a jelenséget az ellentábora működése idézhette elő. [8]

1882 júniusában a „Tiszaeszlári eset” Komáromban is felkavarta a kedélyeket, és hamarosan ismét elkezdődött a zsidóság zaklatása, bár kezdetben csak szellemi síkon. Pl. 1882. augusztus elején a Komáromi Lapok szerkesztősége nehezményezte, hogy a komáromi ortodox izraelita hitközség iskolájában – melyet a cikkben egyszerűen csak „zugiskola” – nak neveztek - német nyelven folyik a hitoktatás, és e hazafiatlanság megszüntetésére az előjáróságot szólították fel. [23] Erre a vádra a komáromi ortodox izraelita hitközség előjárója válaszolt, kifejtve, hogy az ortodox izraelita hitközség önálló, és törvény adta joga, hogy önálló, másoktól független vallási iskolát tartson fenn, tehát nyoma sincs semmilyen zugiskolának. A Bibliát pedig eredeti héber nyelven tanítják, majd azt németre lefordítva az idegen nyelv tanulását könnyű módját is alkalmazzák, és ez a kezdeményezés pedig inkább dicséretes, mint sem elmarasztalandó. A Biblia magyarázata pedig természetesen magyar nyelven történik, mivel a gyermekek magyar ajkú családokból származnak. [24] A polémia folytatódott 1882. augusztus 19-én megjelenő Komáromi Lapok 33. számában, a „Hangok Izrael kebeléből” [25] című írásban. A cikk író-

ja Havas Károly komáromi izraelita vallásánár, aki a haza és társadalom iránti kötelezettségeket két nagy csoportba sorolta. Az egyik a törvény által megszabott a másik pedig a társadalmi szokásokból ered. A törvény által megszabott előírások megszegése büntetendő, míg a társadalom által elfogadott, és évek során megszokott szokásokat csak nehezményezni lehet, a közvélemény megváltoztatásával lehet rajtuk módosítani. Az ortodoxia – hirdetvén, hogy mégis német a zsidó, és a haladó szelleműek elhagyták apáik ősi hitét – elítéli a haladó szellemű hittestvéreit a magyar nyelvű hitoktatás és a Biblia magyar nyelvre fordítása miatt. A komáromi izraelita közösség azonban már évek óta sokat tesz a haladás érdekében, már ami a magyar nyelv terjesztését illeti. Magáért beszél az a tény, hogy 1880-ban – Komáromban – még német nyelven folyt a hitközségi adminisztráció, a hitoktatás és a kihirdetés, a cikk írásakor -1882 augusztusában – már mindez magyar nyelven történik, és 1882. augusztus 6-án Beutum Salamon indítványára elhatározták a magyar nyelvű igehirdetés megtartását is, melyre 1882. aug.19-én sor is került. [25] A magyarosodásra utal az a tény is, hogy 1882-ben a tanév megnyitására Gross Gusztáv kiadója gondozásában megjelent Schön B. Bibliai történet az izraelita népiskolák számára. A fentieket olvasva azt gondolhatnánk, hogy a polémia kívül nem történt más esemény a zsidó-kérdés ügyében Komáromban, és környékén. Az újságírók kifejtik véleményüket, melyet ismét mások megcáfolnak. Az izraelita lakosság beolvadásra való törekvése nem marad csak leírt betű formájában, hanem lassan, de biztosan elkezdődik a magyarosodás. Erre utalnak a magyarosított vezetéknevek, a hitközségi dokumentáció, hitoktatás, igehirdetés terén a magyar nyelv bevezetése, magyar nyelvű iskolai tankönyvek kiadása. Ám 1882 októberében a Komáromi Lapokban három rövid hírből értesülhetek az olvasók a régmúlt (1753-ban történt) és napjaik - „zsidóheccéről”

1883-as év elején még javában tartott a Tiszaeszlár-i per, melynek egyrészt lázító, másrészt elkeserítő hatása ekkor már Komáromban környékén is érezhető volt. Egy 22 éves kamocsai – Kamocsa Komáromtól alig 30 km-re fekvő település – legény húst hozott Schnitzer Árminnak, aki azt tőle át is vette. A legény elindult haza, de soha nem

érkezett meg. Az ügy kapcsán kihallgatták Schnitzer Ármint is, és végül az igazságos és következetes vizsgálatoknak köszönhetően a bíróság lezárta az ügyet, és még csak a gyanú árnyéka sem vetődött a komáromi és környékbeli zsidóságra. Ám a városban nem voltak ennyire higgadtak a kedélyek, ugyanis még művelt lakosság körében is „sokan hittek a vérvádban (élükön a hírhedt Molnár Jánossal a városi pappal ma a »Néppárt« vezetőjével), [221] Pap Gábor, a nemes református püspök –kinek emléke áldott marad – nagyon sokat tett a polgártársaink kedélyének megnyugtatóására.” [2] Pap Gábor ebben az időszakban magyarázta Eszter könyvét, a felbolydult kedélyek csillapítása céljából, „hogyan közössége Hámán példájából megtanulja, mily végzet éri azokat, akik gyűlölik és üldözik a zsidókat.” [2] Országsszerte is szükség lett volna a Pap Gáborhoz hasonló lelkészekre, akik talán oly mértékben tudtak volna hatni az általános közvéleményre, hogy esetleg megakadályozhatták volna az Istóczy által kezdeményezett Országos Antiszemita Párt megalakítását 1883. október 6-án. Ezzel Magyarországra is beköszöntött egy vészterhes időszak, melynek azért néha akadtak nemes jellemre utaló események is.

Abba az időben -1883. februárjában – amikor a komáromi közvéleményt a vérvád és zsidóüldözés foglalkoztatta, a témánk –református zsidó kapcsolatok a magyar kultúrában – szempontjából fontos esemény történt, amikor pápai izraelita hitközség eljárásága 200 forintot adományozott a Bocsor-alapítvány részére, szegény sorsú tanulók megsegítése céljából. Pap Gábor, értesülve az adományról azt egy megleghangú hivatalos levélben köszönte meg, méltatva a pápai izraelita hitközség nemzeti érzületét, melytől indítatva támogatta a közoktatást. [8]

Ebben a fejezetben néhány különös eseményről olvashattunk. A komáromi izraeliták új vezetőségének, majd Schnitzer Ármin rabbi-választása sem zajlott zökkenőmentesen, ám végül is lecsitulak a kedélyek, de a nyugalom elkerülte a komáromi zsidóságot. A tiszai vérvád híre eljutott az ország településeire, így Pápára és Komáromba is, ahol szintén akadtak támogatói a bujtogatóknak. Így pápai főiskola diákjai között is felütötte fejét a zsidóellenesség, mely elleni drasztikus fellépésre bízta Pap Gábor a főiskola gondnokát.

A komáromi zsidóságot megvádolták egy kamocsai legény meggyilkolásával, ám a vizsgálat kiderítette, hogy a fiatalember csak egyszerűen vízbe fulladt, és így a zsidóság természetesen ártatlan volt. Ebben az időszakban [2] Pap Gábor lelkésztársait a kedélyeket nyugtató íghirdetésekre szólította fel. Ő maga sem maradt tétlen, mert Eszter könyvéből Hámán sorsán keresztül mutatott rá arra, hogy mi vár azokra, akik ártatlanul vádolják a zsidókat. Nemcsak Pap Gábor nemes gesztusai példázzák a református zsidó kapcsolatokat, hanem ide sorolhatjuk a Pápai Izraelita Hitközség 200 forintnyi adományát is a Bocsor alapba, melyet szegény sorsú diákok támogatására hoztak létre.

A református zsidó kapcsolatok jelentősége a társadalmi események fényében

1887-ben ünnepelte komáromi szolgálatának 25.évfordulóját Dr. Schnitzer Ármin. Az ünnepségről ő maga is megemlékezik a „die Kulturbilden von meinem Leben” című önéletrajzi munkájában, melynek a Komáromban eltöltött időszak történései a „Mozaikok a komáromi zsidóság életéből” című kiadványban is olvashatók. A neves évforduló eseményeiről tudósított a korabeli helyi sajtó is, megemlítve, hogy az ünnepség neves vendégei között ott volt Pap Gábor református püspök és Pulay Géza törvényszéki elnök és számos hivatalos küldöttség is. Az ünnepelt a tőle megszokott magas-szintű szónoklattal állt elő. Majd a tudóstó következőképpen folytatta: „Lélekemelő jelenet azonban különösen, midőn Pap Gábor ref. püspök emelve szót magasröptű üdvözlő szónoklatában reflektálva az ünnepelt templomi beszédére, kijelenté, hogy az ember-, és hazaszeretet, a felvilágosodottság és szabadelvűség ama szép tanának, melyet az ünnepelt hirdetett, ő is papja, azt ő is hirdeti. Ezután lelkes szavakkal köszönté a köztisztviselőkörnyezte jubilánst, ki a meghatottságtól remegő hangon, de szívből jövő és szívhez szóló szavakkal köszönté meg a nem várt megtiszteltetést.” [26.] Önéletrajzi írásában Schnitzer úgy emlékezik vissza erre az eseményre, hogy abból sejteni lehet a két egyházi vezető közelebbi kapcsolatát: „Amikor 1887-ben huszonöt

éves szolgálati évfordulómat ünnepeltem, s ő egy nappal korábban, egy egyházi gyűlés miatt Bubapesten tartózkodott, Tisza Kálmán miniszterelnök [222- a szám az idézet része] és főtanácsos [Kurator] kérésére, miszerint maradjon még egy napot, mert nagyon sürgető egyházi ügyeket kellene elintézni, azt válaszolta: Nem, Exellenciád! Holnap ünnepli évfordulóját »a mi rabbink« otthon kell lennem.” [2]

A világtörténelmi eseményeket követve a jóindulatú, haladószelemű polgárok döbbenet vettét tudomásul, hogy 1891 júniusára az oroszországi zsidóüldözések következtében már több ezren váltak földönfutóvá. Schnitzer úgy érezte, hogy nagyobb hatása lenne egy, a földönfutóvá lett hittestvérek megsegítése céljából közzétett felhívásnak, ha azt nem izraelita, hanem „ha egy nagy keresztény egyházi” tenné meg. Mint az önéletrajzi művében írja, Pap Gáborra gondolt - aki már az eddigiekben is számtalan jelét adta a zsidósággal való együttérzésének – de nem akart tolakodó lenni, és nem fordult hozzá nyíltan a kéréssel. Egy közös barát vitte a zsidóüldözésekről szóló legfrissebb híreket Pap Gábornak, aki azonnal megfogalmazta a felhívást. [2] 1891. június. 13-án megjelenő Komáromi Lapok címlapján jelent meg a „*Felhívás Komárom város emberiesen érző polgáraihoz*”, melyet Pap Gábor a bibliai idézettel (1Jn. 4, 16b) vezetett be, majd 3 Móz. 19,18b - Szeresd felebarátodat, mint magadat – idézettel folytatta a felhívást, rámutatva, hogy minden vallásnak alapja a szeretet, melyet Jézus még egy szinttel magasabbra emelt a mózesi parancsolat megerősítése által, az Isten iránti szeretet után a felebaráti szeretet következik (Mt. 22, 37-39). A zsidóság és a keresztyénség egy Atyának a gyermekei, tehát testvérek, akiknek szeretniük kell egymást, mert ha az egymás iránti gyűlölet van a szívükben, vagy egymás vesztét akarják, akkor Káin bélyegét nyomják rá saját homlokukra. Az isteni kijelentést tiporják lábbal Oroszországban azok, akik az ottani zsidóságot egyik napról a másikra teszik földönfutóvá, számtalan esetben szétdúlva a családokat, és csak azért üldözik őket, mert más templomban és máshogyan imádják Istent. Az emberi szív fellázad az oroszországi zsidók nyomorúsága láttán. Az Oroszországban élő keresztyének szegyetlen módon viselkednek honfitársaikkal szemben, akik azon vallás követői „amely vallás kebelében ringott a ke-

resztyénség bölcsője, s amely vallást mi isteni kijelentéssel alapulónak tartunk, melyre vonatkozólag az Úr Jézus is kijelentette, hogy nem jön annak törvényei eltörlésére, hanem inkább betöltésére. Én az önhibájuk nélkül földönfutó koldusokká lett oroszországi zsidók segélyezésre, könyöradományokkal nyomoruk enyhítésére kérem föl városunk nemesen gondolkodó, emberiesen érző polgárait. Komárom város polgárai nem maradnak el soha ott, hol szent ügy oltárára kellett letenniük áldozatot.” [27] A felhívást Pap Gábor az 1 Jn 3, 17-18 igeszakasszal folytatta, majd azzal a javaslattal fejezte be, hogy város lakossága jó példával elől járva, alakítson segélygyűjtő bizottságot. [27] Pap Gábor 20 guldent adományozva indította el a gyűjtést. Schnitzer erről így írt: „Gondoskodtam róla, hogy ezt a felhívást »az igaz tolerancia eme oklevelét« mindenhol terjesszék. A világ minden lapja sokszorosította és felmagasztaló vezércikkeket közölt. Neki azonban, a jó püspöknek, el kellett viselnie az erőteljes támadásokat és még saját lelkesgyermekeinek rosszsallását is. Amerikából az ottani klerikusoktól érkeztek nevére a mocskos pamfletek.” [2]

Az említett felhívás után néhány héttel a pápai „Poel Zedek”, magyar nevén: a Pápai Izraelita Iparosok Gyámolító Egylete – mely az összegyűlt adományokból a szegény iparosokat segítette - dísztagjául választotta Pap Gábor református püspököt. A nem mindennapi eseményről a Komáromi Lapok így tudósított: „A pápaiak - Pap Gábornak. A pápai izr.ipar. gyámolító egyletének választmánya múlt hó 21-én tartott gyűlésén elnökének előterjesztésére Papp Gábor ev. ref. püspököt nagy lelkesedéssel választotta meg dísztagjának. A megválasztásról szóló jegyzőkönyvet múlt hó 23-án egy öttagú küldöttség nyújtotta át. A díszoklevél elkészítésével Herz Dávid rajztanár bízott meg. Folyó hó 16-án pedig egy háromtagú küldöttség fogja a valóban díszesen kiállított díszoklevelet átnyújtani. A küldöttségben részt vesznek: Löwinger Ráfael egyleti elnök, Goldberg Gyula egyleti pénztáros, könyvnyomdatulajdonos és a „Pápai Lapok” kiadója, Pfeiffer Mór egyleti titkár, tanító, kik még több iparos társaságában Goldberg Gyula vezetése alatt a kiállítást is meg fogják tekinteni.” [28]

1892. január elején a zsidó vallás egyenjogúsításáért indított kezdeményezésről tudósított a Komáromi Lapok...[29] A mozgalom a budapesti zsidóság köréből indult, és a cikk írója kihangsúlyozza, hogy e harcban a zsidóság mellé kellene állnia az ország minden társadalmi rétege képviselőjének, mivel az ügy mielőbbi megoldásra váró feladatot képez. A politikai egyenjogúság után a vallási egyenjogúság is megilleti a magyarországi zsidóságot. Ugyanis 1891-ben még mindig csak elméleti síkon mozgott az 1868-as, 53. törvénycikkelynek a zsidó vallási felekezetekre vonatkozó előírásokkal történő kibővítése. A zsidóság jogosan nehezményezi hátrányát a más vallási felekezetek tagjaival szemben, akiknek lehetőségük van egyik vallásból a másikba átlépni, és vegyes házasságot kötni. A kereszténység kötelékéből a zsidó vallásban nem térhet át senki, valamint keresztény és zsidó nem köthet törvényes házasságot. A magyarság panaszkodik a zsidóságra, hogy nem hajlandó beolvadni a magyar társadalomba, ám addig, míg az említett vallási megkülönböztetésben van részük, akkor nem lehet azon csodálkozni, hogy a zsidóság bezárkózik és saját társadalmi szokásai szerint éli életét. A cikk írója a vegyes házasságok legalizálásában látja az ügy előre mozdulását. Az egységes magyar nemzeti állam csak faji és felekezeti összefogással valósulhat meg. Az antiszemita erők mindent elkövetnek a zsidóság teljes egyenjogúsításának megakadályozása érdekében. A magyar társadalom azonban rendelkezik egyfajta felekezeti türelmességgel - mely nem tulajdonít nagy jelentőséget az előítéleteknek - és felismerte, hogy a zsidóság emancipációja államérdek. A cikk írója szorgalmazza a magyar kormány mielőbbi állásfoglalását az ügy kapcsán, és bízik abban, hogy a zsidóság számára kedvező döntés esetén le tudja győzni a törvény ellenzőit is. [29]

1893. február 26 - a Komáromi Izraelita Hitközség mellett működő Gemilut Chaszodim - jótékony egyesület - ezen a napon ünnepelte fennállásának 25.évfordulóját. Az ünnepi gyűlésen nagy dísztaggá választották Pap Gábort, a Dunántúli Egyházkerület szuperintendensét, ki 1878-tól a komáromi református gyülekezet lelkésze. Az elmúlt időszakban Pap Gábor számos jelét - igehirdetéseiben, ünnepi beszédeiben - adta annak, hogy számára az egész emberiség egyet

jelent, a népeknek, nemzeteknek testvérként kellene összefogniuk. 1882-ben vérvádat felelevenítő időszakban, mint egyedüli magyarországi főpap állt ki az izraeliták mellett. A Dunántúli Egyházkerület lelkészeihez intézett körlevélben kérte, hogy az igehirdetések által csillapítsák a felbuzdult lakosságot. Ő maga vasárnaponként Eszter Könyvének magyarázatával hatott a gyülekezetre. Ezt követően 1891-ben ő volt Európa egyedüli főpapja, aki szót emelt az Oroszországban üldözött zsidók érdekében, és segítségükre szóló felhívást intézett a komáromiakhoz és a környéken élőkhez. Ezért az emberséges gesztusért több millióan áldják Pap Gábor nevét, így a komáromi Izraelita Hitközség tagjai is, akik tanúi voltak ezen megnyilvánulásoknak. [30]

Amikor 1895. november 2-án Vönöczky Pap Kovács Gábor 78 éves korában elhunyt, akkor halálhírért feljegyezték a Komáromi Zsidó Hitközség Közgyűlési Jegyzőkönyvébe is, az 1895. november 3-án tartott közgyűlés 41. pontjában. A hitközség elöljárója fájdalommal vette tudomásul Pap Gábor egyházfő és legnemesebb emberbarát halálhírért. A közgyűlés úgy határozott, hogy temetésére küldöttség vesz részt, koszorút téve ravatalára és a Komáromi Izraelita Hitközség részvétét tolmácsolja a gyászoló családnak.[9]

Tanulmányunk utolsó fejezetében a református zsidó kapcsolatok kiemelkedő eseményeit mutattuk be. Schnitzer jubileuma alkalmából rendezett ünnepség a kor liberális szellemében zajlott le. A korabeli sajtót - 1879-től, 1895-ig - olvasva a mai olvasó számára nagyon feltűnő, hogy az akkori - lélekszámát tekintve nem egy hatalmas város - Komáromban nagyon sok olyan esemény történt, amelyen a város lakossága felekezeti különbség nélkül vett részt. Ha szórakozásról, kiállítás rendezésről, szegények, üldözöttek támogatásáról volt szó, mindenből kivették részüket. Azt is meg kell említeni, hogy Pap Gábor neje a női jótékonykodás vezéralakja volt. Az 1891-es felhívás kapcsán nemcsak Komárom, hanem szélesebb körben is értesültek Pap Gábor felebaráti szeretetéről, együttérzéséről. A gyűjtést maga Pap Gábor indította el, mely nem maradt válasz nélkül, és a gyűjtőívek hamarosan beteltek. Arról még nincsen tudomásunk, hogy végül is mekkora összeget sikerült összegyűjteni az üldözött zsidók megse-

gítésére. A nemes gesztusok nem maradtak viszonzás nélkül. Példa erre a két – pápai és komáromi – izraelita egyesület megalakulása, amikor Pap Gábort dísztaggá választották, és későbbi temetésén is lerótták kegyeletüket a példaértékű egyéniség ravatalánál.

BEFEJEZÉS

A fentiekben bemutatott Pap Gábor Dunántúli Egyházkerület szuperintendense munkásságának egy szeletét, majd kronológiai sorrendben ismertettük a református zsidó kapcsolatokat érintő eseményeket, melyek alapján elmondhatjuk, hogy a társadalmi események terén nagyon mozgalmas volt a 19. század utolsó néhány évtizede, melyekből most a témánk szempontjából fontos, zsidósággal kapcsolatos eseményeket mutattunk be, melyek kapcsán az akkori komáromi református lelkész, Pap Gábor példamutatóan módjára lépett fel. Ezen tetteiért a Poel Zedek, a Pápai Izraelita Iparosok Gyámoltató Egylete, és a Komáromi Gemilut Chasodim –Jótekingy egyesület – dísztaggává választotta őt, a Dunántúli Egyházkerület szuperintendensét. Jelen esetben Pap Gábor ígéreteit és ünnepi beszédeit – valamint néhány, a témánkhoz kapcsolódó levelét is – tanulmányoztuk, melyekből egy nagy tudású, kiváló műveltséggel rendelkező, szigorú, de melegszívű és igazságos ember képe tárult elénk, aki egyházi vezetőként is példaértékű életet élt. A liberalizmus korában nagy hangsúlyt fektetett a haladásra, a szellemi szabadságra. A tudományos fejlődés, a nemzeti érzület, a magyar haza és a református egyház iránti szeretet egyformán volt fontos számára. A harcra mindig készen állt. Egyformán védelmezte a református egyházat – a római katolikus klérus támadásaival szemben – a nemzeti ügyeket, a szegényeket, elnyomottakat, akikben csak a rászoruló látta, és nem egy másik fajhoz vagy felekezethez tartozó embert. Ahol nyomorúságot, üldöztetést látott, ott igyekezett segíteni, és nemcsak szóban, mert ha kellett, tetteivel is mindig példát mutatott. Mi már tudjuk, hogy Pap Gábor hű maradt ahhoz a fogadalomhoz, melyet e tanulmány elején ismertetett székfoglaló beszédében ígért, és ő olyan lelkésze volt gyü-

lekezetének, amint székfoglaló ünnepi beszédében a jó papot jellemezte. Személye, munkássága számunkra is példaértékű.

120 év távlatából visszatekintve az eseményekre, a sorokból megszólít minket az elmúlt kor üzenete, melyet János első levelének Pap Gábor által idézett egy mondatával mi is összefoglalhatunk: Ne szóval szeressünk és ne is nyelvvel, hanem szeretettel és igazsággal. (1Jn. 3,18)

IRODALOMJEGYZÉK

BIBLIÁK, KÖNYVEK

- [1] *Biblia, Istennek az Ószövetségben és az Újszövetségben adott kijelentése*, Budapest: Kálvin Kiadó, 2014. 1022 és 1351 p. ISBN 978 963 558 244 0]
- [2] *Mozsaikok a komáromi zsidóság történetéből*, szerk.: Dr. PASZTERNÁK András és PASZTERNÁK Tamás, Komáromi Zsidó Hitközség, Komárom, 2013, ISBN 978-80-970424-224

IGEHIRDETÉSEK, ÜNNEPI BESZÉDEK

- [3] *Érdem-koszorú*, melyet néhai főtisztelendő s nagyságos Nagy Mihály királyi tanácsos, Dunántúli Egyházkerület szuperintendens közhasznú életének érdemvirágjaiból egybefűzött s a dunántúli helvét hitvallású evangélikus egyházkerület által rendezett Emlékünnepen 1878-ik évi október hó 20-án a révkomáromi helv.hitv. gyülekezet templomában felmutatott PapGábor Dunántúli helv.hitv. szuperintendens, Komárom, 1879.
- [4] *Hiterősítési beszéd és ima*, készítette és elmondta Rév-Komáromban, 1879-ik évben Pap Gábor, rév-komáromi lelkész és dunántúli ev. Reformált püspök. Komárom, Ziegler Károly Könyvnyomdája, 1892.
- [5] *Lelkesi székfoglaló beszéd* – készítette s ünnepélyes beiktatása alkalmával elmondta a rév-komáromi helv.hitvallású egyház templomában 1878.évi szeptember hó 20-án Pap Gábor révkomáromi lelkész, Dunántúli Helv.hitv. ev. szuperintendens, Komárom 1879.
- [6] *Lelkesz-szentelési ünnepélyen mondott egyházi beszéd*, készítette Pap Gábor, dunántúli helv. Hitv. Ev. Szuperintendens, Komárom, Ziegler Károly Könyvnyomdájából, 1880.
- [7] *Ünnepi beszéd, melyet Jókai Mór születési házát jelölő emléktáblának ünnepélyes leleplezése alkalmával tartott Rév-Komáromban 1881. augusztushó 20-án Pap Gábor reformált szuperintendens. Komáromban, Ziegler Károly Könyvnyomdájában 1881.*

JEGYZŐKÖNYVEK, LEVÉLTÁRI FORRÁSOK, FOLYÓIRATOK,

- [8] Dunántúli Ref. Egyh. Ker. Levéltára, 21. Püspökök, főjegyzők személyi fondjai, b. Pap Gábor püspök levelezése 1878 – 1895
- [9] Komáromi Zsidó Hitközség Közgyűlési Jegyzőkönyve, 507.old
- [10] Anti-antiszemita – in *Komáromi Lapok*, 1880, 1.évf.23.szám, 2.o.
- [11] NAGYVASVÁRI, Az antiszemita mozgalomhoz, in *Komáromi Lapok*, 1880, 1.évf.25.szám, 1-2.o.
- [12] PAP, G. Karácsony ünnepén, in *Komáromi Lapok*, 1880, 1.évf.26.szám,1- 2.o.
- [13] SCHNITZER, A., Az antiszemita mozgalomhoz, in *Melléklet a Komáromi Lapokhoz*, 1880, 1.évf. 26.szám,1.o.
- [14] SCHNITZER,A., Az antiszemita mozgalomhoz, in *Komáromi Lapok*, 1881, 2.évf. 1.szám,2.o.
- [15] VASVÁRI, Nyílt levél Dr. Schnitzer Arminhoz, in *Komáromi Lapok*, 1881, 2.évf.2.szám,1- 3.o.
- [16] CATO, A „semita“ kérdés, in *Komáromi Lapok*, 1881, 2.évf.2.szám,3.o.
- [17] CATO, A „semita“ kérdés, in *Komáromi Lapok*, 1881, 2.évf.3.szám,1.o.
- [18] NEUMANN, S. Komárom város izraelita polgáraihoz, in *Komáromi Lapok*, 1881, 2.évf., 5.szám,1-2.o.
- [19] Jókai Mór szülőháza, in *Komáromi Lapok*, 1881, 2.évf.34.szám,2.o.
- [20] SCHNITZER, A. Ünnepi beszéd, in *Melléklet, Komáromi Lapok*, 1881, 2.évf.34.szám, 3 - 4.o.
- [21] A Jókai ünnep után, in *Komáromi Lapok*, 1881, 2.évf.35.szám,1-2.o.
- [22] Az izraelita hitközség lakomája, in *Komáromi Lapok*, 1882, 3.évf.18. szám,2.o.
- [23] Ez hazfiszág?! in *Komáromi Lapok*, 1882, 3.évf.31. szám,1.o.
- [24] IZRAELITA HITKÖZSÉG ELŐLJÁRÓSA: Levél a szerkesztőhöz, in *Komáromi Lapok*, 1882, 3.évf.32. szám,1-2.o
- [25] HAVAS, K., Hangok Izráel kebeléből, in *Komáromi Lapok*, 1882, 3.évf.33. szám, 1-2.o.
- [26] SCHNITZER, A., Dr. in *Komáromi Lapok*, 1887, 8.évf.4. szám, 2.o
- [27] PAP,G. Felhívás Komárom város emberiesen érző polgáraihoz! in *Komáromi Lapok*, 1891, 12.évf.24. szám,1.o.
- [28] A pápaiak – Pap Gábornak, in *Komáromi Lapok*, 1891, 12.évf.33. szám,2.o.
- [29] A zsidók vallási egyne jogosítása, in *Komáromi Lapok*, 1891, 13.évf.3. szám,1-2.o.
- [30] Díszoklevél - Méltóságos és főtisztelendő Wönczky Pap Kovács Gábor úrnak, a Dunántúli Ev.Ref.Egyházkerület püspökének, és a főrendi ház tagjának, stb. Komárom”

INTERNETES IRODALOM:

- [31] http://mtdaportal.extra.hu/tizenket_ropirat/1_evfolyam/1_evf_01_szam.pdf letöltés ideje: 2015.01.03.
- [32] Szinnyei, vagy: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index.htm> letöltés ideje 2014.10.31.]

Kálmán Csaba Gábor:¹

Reformáció egykor és ma

Az elköteleződés teológiájának értelmezése, a keresztyén értékrendünk szerint a heidelbergi káté egyes kérdéseinek magyarázata alapján

A protestáns világ ebben az évben ünnepli a reformáció 500. évfordulóját, ami alkalmat adhat a ma élő keresztyén egyházaknak arra, hogy újra gondolja a keresztyén alapértékekhez való viszonyulását. A reformáció 500. évfordulója alkalom a számvetésre, hogy megfogalmazzuk önmagunknak is: mit is jelent a reformáció? Mi a tanulsága a mi számunkra ma? Mit jelent ma Magyarországon, Európába és a világon, amit így hívunk: reformáció?

Ennek a kérdéskörnek a tisztázását nemcsak a vallási szakemberek, teológusok és az egyháztörténészek tartják fontosnak jelen körünkben, hanem a világi társaik, a közvéleményt formáló elemző és teremtő hatalmasságok is, hiszen tudjuk a XVI. században számos tényező indikálta a reformáció szükségszerűségét, amelyek nemcsak vallási okokra vezethetőek vissza, hanem társadalmi, politikai és gazdasági folyamatokra is.²

A mai emberiség az állandó reformok világában él, ami ma újnak számít az holnapra elavulttá lesz. Ez a felgyorsult világ ez a radikális kényszerhelyzet, hogy mindennap valami újat kell produkálni ahhoz, hogy aktuális eladható és felkészült legyek, az állandó változtatási kényszer, az egyik oldalon valóban elképesztő eredményeket idézett elő, de a másik oldalon egyre inkább bizonytalanságot teremt az

¹ ThDr. Kálmán Csaba Gábor, református lelképásztor, Alsóörs. E-mail: kalman.csaba.gabor@gmail.com

² Az 500. évforduló jelentőségét sem szabad csak szakrális szempontok szerint értékelni. Többek között ez indokolta azt a tényt, hogy Magyarország Kormánya 2013. október 29-én döntött a Reformáció Emlékbizottság létrehozásáról. „A reformáció jelentőségteljes kulturális és történelmi örökséget hordoz magában, miközben élteti az örökös megújulás gondolatát is.” Letöltés: <http://reformacio2017.hu/rolunk/>